

บทที่ 2

ความหมายของการอนุรักษ์และแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดในด้านการอนุรักษ์ในบทนี้ เป็นแนวทางแสวงหาความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในวิทยานิพนธ์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมคุณค่าของวัดให้มีต่อชุมชนและสภาพแวดล้อมของ เมืองกรุง เทพมหานครตามสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน

วัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชนในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมของพุทธศาสนา และเป็นตัวเชื่อมพุทธศาสนา เข้ากับประชาชนรวมไปถึงพระสงฆ์ด้วย ในทฤษฎีของชาวพุทธ วัด กับประชาชนมีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด ความเข้มของความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ กับสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกระแสการ เปลี่ยนทางสังคมและการเมือง สภาพแวดล้อม เวลา

ในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมเราจะต้องตระหนักถึงแนวหรือกรอบความคิดที่สำคัญ โดยเฉพาะในประเด็นสำคัญที่ว่า ศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตน สถาบันอันเป็นส่วนประกอบของพุทธศาสนาอันได้แก่ พระสงฆ์ และศาสนสถาน เกิดขึ้นหรือสร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ดังนั้น วัดและพระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทและกระทำหน้าที่และมีปฏิสัมพันธ์กับประชาชนในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับความเป็นอยู่ของมนุษย์ทางด้านนามธรรมและรูปธรรม ทั้งนี้ก็เพราะว่า สถาบันทางศาสนาจะมีความสำคัญต่อมนุษย์ตราบเท่าที่มีประโยชน์และกระทำบทบาท และหน้าที่สำคัญพื้นฐานอยู่ได้

ก่อนที่สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงมากและเข้าสู่กระบวนการแปรเปลี่ยนเป็นสมัยใหม่ (Modernization Process) ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา สภาพสังคมไทยเกือบทั่วประเทศมีลักษณะเป็นสังคมจารีตนิยม สถาบันการเมือง และองค์กรของรัฐที่จะให้บริการขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนยังมิได้รับการจัดตั้งขึ้น หรือหากมีอยู่แล้วก็ยังมีได้รับการพัฒนากิจกรรมที่เป็นบริการสาธารณะ เช่น การศึกษา การอนามัย การรักษา

พยาบาล และกิจกรรมที่เป็นสาธารณสุขพื้นฐานยังขยายไปทั่วถึงประชาชน วัดและพระสงฆ์ เป็นสถาบันจารีตนิยมและเป็นองค์กรนอกระบบราชการที่กระทำหน้าที่ดังกล่าวแทน หรือช่วยเหลือรัฐบาล นอกเหนือไปจากการทำหน้าที่ทางศาสนาตามปกติ วัดที่เป็นสถานศึกษา พระสงฆ์ซึ่งบวชเรียนมานานทำหน้าที่เป็นครูสอนศิลปวิทยาการทั้งทางโลกและทางธรรมให้แก่กุลบุตรและกุลธิดาของทุกชนชั้นในสังคม แม้เมื่อมีการพัฒนาระบบการศึกษาพระสงฆ์ไทยมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการเปลี่ยนแปลง และในช่วงของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอยู่ในระหว่างศึกบดขยี้มารบช่วงหน้าทำการสอนต่อ พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่การสอนไปด้วย

วัดในสมัยโบราณซึ่งเป็นเป็นที่รวมของ "ปัญญาชน" ของชาติผู้มีความรอบรู้และเห็นการไกล วัดเป็นสถานที่รวมศิลปวิทยาการหลาย ๆ อย่าง เช่น ศิลปการช่าง ศิลปการก่อสร้าง ศิลปการหล่อการปั้น การแกะสลัก ผู้ที่เป็นครูสั่งสมและถ่ายทอดวิชาการเหล่านี้ส่วนใหญ่อีกได้แก่พระสงฆ์ บรรดาพระสงฆ์ "ปัญญาชน" เหล่านี้จึงไม่เพียงแต่เป็นผู้สร้างศิลปการช่างไทย แต่ยังเป็นผู้รักษาและถ่ายทอดให้อนุชนรุ่นต่อ ๆ มา และวัดเองเป็นสถานที่อนุรักษ์ศิลปเหล่านี้ ทำให้ศิลปการช่างไทยยังคงตกทอดเป็นมรดกของชาติมาจนปัจจุบัน

ก่อนที่บริการของรัฐด้านอนามัย โรงพยาบาลและการสาธารณสุขจะขยายไปสู่ประชาชนนั้น วัดและพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่นี้ พระมีความรู้ทางด้านสมุนไพร การรักษาแผนโบราณทำหน้าที่เสมือนนายแพทย์บำบัดความทุกข์จากโรคภัยไข้เจ็บของประชาชน วัดจึงทำหน้าที่เสมือนหนึ่งสถานพยาบาลด้วย บุคคลที่เจ็บป่วยทางจิตใจ หรือทุกข์ร้อนใจมาหาพระก็บรรเทาไปได้บ้าง พระสงฆ์โดยการดำเนินชีวิตตามพระวินัย เช่น การกรองน้ำดื่ม การรักษาความสะอาดในบริเวณที่อยู่อาศัยก็เป็นตัวอย่างในการสาธารณสุขและการอนามัยที่ดีที่ประชาชนจะดำเนินรอยตาม

การที่วัดและพระสงฆ์มีบทบาทดังกล่าว จึงทำให้สถาบันวัดและสถาบันสงฆ์มีความสำคัญ พระสงฆ์ได้รับความเคารพนับถือไม่เพียงแต่เป็นผู้ที่ประกอบพิธีทางศาสนา เพื่อสนองตามความต้องการทางด้านวิญญาณเท่านั้น แต่ยังสามารถสนองตอบความจำเป็นในวิถีชีวิตประจำวันทางโลกขั้นมูลฐานได้อีกด้วย จึงไม่น่าสงสัยว่าเหตุใดวัดและพระสงฆ์จึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้และแยกไม่ออกจากวิถีชีวิตของประชาชนในอดีต นับตั้งแต่เกิดพระสงฆ์อาจช่วยทำพิธี ช่วยทางด้านกำลังใจ อาจทำยากลางบ้านสำหรับแม่และเด็ก พอโรค

หน่วยอาจจะช่วยตั้งชื่อ ทาพิธิโกณผมไฟ เรื่อยไปจนถึงโกณจุก ำให้การศึกษา ทำการบรรพชา อุปสมบทให้ ในช่วงชีวิตของคน ำหนึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และวัดจากเกิดไปกระทั่งจนตาย

สำหรับทางด้านวัด และพระสงฆ์เองโดยสภาพความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตพระสงฆ์ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัย 4 ที่จำเป็นแก่การดำรงอยู่ อันได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค และโดยข้อบัญญัติในวินัยพระสงฆ์ไม่อาจจะดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยดังกล่าวทุกประการ เช่น ไม่อาจจะยุ่งเกี่ยวกับธุรกิจเพื่อให้ได้มาซึ่งเศรษฐกิจด้วยตนเองได้ ไม่อาจจะทำไร่นา ขุดดินปลูกพืชผักด้วยตัวเองได้ ฯลฯ ดังนั้น ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์และความเจริญหรือเสื่อมของวัดจึงขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของประชาชนเป็นสำคัญ

ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยกันเช่นนี้ ซึ่งทำให้สายใยของฝ่ายศาสนจักรกับประชาชน ผูกพันกันอย่างใกล้ชิด ดังนั้นแม้สังคมไทยได้พัฒนาสูงขึ้น และมีความเป็นสมัยใหม่มากขึ้นความสัมพันธ์พื้นฐานดังกล่าวยังคงอยู่ แต่ในบางลักษณะของความสัมพันธ์ได้แปรเปลี่ยนไป

สำหรับสังคมเมืองโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครนั้น ลักษณะความสัมพันธ์ของวัดพระสงฆ์กับชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งทางกายภาพ ทัศนียภาพ รวมไปถึงหน้าที่บทบาทต่าง ๆ ที่เคยเป็นมา ดังนั้นเป้าหมายในการคิดจะรักษาอนุสรณ์สถานที่ดี รวมไปถึงการฟื้นฟูความสัมพันธ์ในทางที่ถูกที่ควรคืนมาให้สังคมไทย ซึ่งเป็นหน่วยสำคัญหน่วยหนึ่งในองค์ประกอบของเมือง ขบวนการอนุรักษ์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนเพื่อนำไปช่วยให้ตรงตามวัตถุประสงค์

ประวัติความเป็นมาของการอนุรักษ์

มนุษย์ได้เล็งเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์และยอมรับกันมาเป็นเวลานานแล้ว เป็นความตระหนักในคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สรรค์สร้างไว้ให้ และได้พยายามทุกวิถีทางเพื่อจะสงวนรักษาสิ่งเหล่านี้ให้คงอยู่ด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน และพัฒนาวิธีการเหล่านั้นให้ดีขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยไม่ขาดระยะ ชาวยุโรปนับเป็นพวกแรกที่มีความตื่นตัวทางด้าน การอนุรักษ์อันเนื่อง

มาจากประเทศในแถบนี้มีความเจริญทางศิลปวิทยาการ และวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ความคู่ต่อ
เนื่องกันมาเป็นเวลานาน ความสมบูรณ์ของโบราณสถานที่ยังคงลักษณะกลุ่มชุมชน กลุ่มเมือง ไป
จนถึงซากปรักหักพัง ลักษณะการปกครองทางการเมืองหรือศาสนาซึ่งก่อให้เกิดลักษณะ เฉพาะ
ต่าง ๆ ที่ผิดแผกกันออกไปตั้งแต่ผังเมืองไปจนถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีวัสดุก่อสร้างมี
ความคงทนถาวร มีอายุยืนยาวจนถึงปัจจุบัน ทำให้เป็นส่วนสำคัญในการปลูกฝังความรัก ความ
หวงแหนที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเอาไว้ให้ดีที่สุด

พื้นฐานของกฎเกณฑ์เพื่อการปกป้องไม่ให้เกิดการทำลายสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีคุณค่าและ
ความสำคัญต่ออารยธรรมมนุษย์ เริ่มในสมัยของบรรดาจักรพรรดิโรมัน (Roman Emperors)
ดังตัวอย่างการออกพระราชบัญญัติโดย Emperor Alexander ได้กำหนดให้มีการลงโทษผู้ขาย
บ้านพักอาศัยเพื่อการรื้อถอน และต่อมาในสมัย Emperor Hadrian และ Emperor Constantine
ได้มีการกำหนดให้ลงโทษและห้ามมิให้มีการรื้อถอนหรือย้ายส่วนประกอบใด ๆ ของชิ้นส่วน จาก
บริเวณภายในของตัวอาคาร การวางพื้นฐานทางกฎหมายตั้งแต่สมัยโบราณ ในการอนุรักษ์และ
บูรณะสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ทรุดโทรม โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเก็บรักษาคุณลักษณะอันมีค่าของตัว
เมืองไว้ (ม.ร.ว. ช่างวูฒิ วรวรรณ 2529 : 6)

การให้ความสำคัญในระยะแรกนั้น มุ่งเน้นไปยังลักษณะการซ่อมแซมบำรุงอาคาร
สถาปัตยกรรม ส่วนของอาคารหรือศิลปวัตถุต่าง ๆ เพื่อให้คงสภาพเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้ (สาทิศ
ชูแสง 2527 : 65) แต่เมื่อเทคนิควิทยาการได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว มรดกทางวัฒนธรรมและ
สภาพแวดล้อมถูกทำลายลงมากมาย (จารุณี ศิริมังคลา 2531 : 10) ขณะเดียวกันก็ได้
กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทางเทคนิคและแนวความคิด ในการอนุรักษ์ที่เริ่มซับซ้อนและ
ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นทุกทีเช่นกัน ความสนใจในด้านอนุรักษ์ได้แผ่ขยายออกไปเรื่อย ๆ จนใน
ที่สุดก็เกิดเป็นความคิดของการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกัน การวางผังเมืองโดยเน้นการสงวน รักษา
ปรับปรุง ให้คงสภาพเดิม และตัดแปลงให้สภาพของศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมืองหรือ
พื้นที่หนึ่ง ๆ ดำรงอยู่ได้โดยไม่ขัดต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน

1. ค่านิยมของการอนุรักษ์ (Conservation)

ค่านิยมของความของการอนุรักษ์มีมากมาย ดังจะอธิบายได้ดังนี้

- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความรู้ในคุณค่าของความงามแห่งศิลปะ สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ และสภาพแวดล้อมในชุมชนนั้น ๆ
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในเอกลักษณ์ของตนและชุมชน การดำรงเอกลักษณ์นั้นไว้จะเป็นเครื่องชี้ซึ่งความเป็นมา วิวัฒนาการและการพัฒนาของเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ และสังคม
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความผูกพันในสิ่งต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นมาและใครจะรักษาไว้เป็นมรดกที่จะสืบทอดไปเพื่อชนรุ่นหลัง
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์ศิลปะ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนอารยธรรมของมนุษย์ รวมทั้งสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์และบุคคลที่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความรู้ซึ่งในคุณค่าของสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แห่งอดีต เหตุการณ์ที่สำคัญ ความสำเร็จและชัยชนะ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอดีตและมีผลมาถึงปัจจุบัน หรือต่อไปในอนาคต
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจที่จะสงวนรักษาหลักฐาน พยานทางวิชาการ ทางประวัติศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไปในอนาคต
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเสียสละ ไม่อยากสูญเสียสิ่งดีงาม สิ่งสำคัญและสิ่งต่าง ๆ ที่ตกทอดมาจากอดีตจนปัจจุบัน หากอยากที่คงสภาพรักษาไว้เป็นมรดกสมบัติของตนเองของชุมชนและของชาติต่อไป
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจ ที่อาศัยบทเรียนแห่งอดีตมาเปรียบเทียบสภาพปัจจุบัน เพื่อการดำเนินงานที่เหมาะสมในอนาคต
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในการบำรุงรักษาสิ่งมีคุณค่า มีความสำคัญไม่ให้อายุสลาย สูญหายไปตามอายุขัยของสิ่งนั้น หรือถูกทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความรู้ในการดำเนินงาน หรือการเข้าประโยชน์อย่างเหมาะสม ในสิ่งที่มีคุณค่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและตกทอดมาถึงชนรุ่นปัจจุบัน

- การอนุรักษ์ เป็นเรื่องของการเลือกแนววิธีที่เหมาะสมในการดำเนินงานเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยการคงสภาพ หรือเปลี่ยนแปลงตามสภาพที่เป็นอยู่ หรือความจำเป็นในสภาวะการณ์ปัจจุบัน (บัณฑิต จุลาสัย 2532 : 11-12)

จากวิวัฒนาการทางความคิดดังกล่าว พอสรุปนิยามของการอนุรักษ์ในแง่ของการอนุรักษ์ชุมชน เมืองรวมไปถึงสภาพแวดล้อมได้ดังนี้คือ

การอนุรักษ์ (Conservation) ในมุมมองกว้างหมายถึงการใช้และการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น มีการวางแผนในการใช้ทรัพยากรนั้น ๆ ในส่วนที่แคบกว่าหมายถึง การป้องกันการปรับปรุงอาคารหรือกลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียง (Conservation Area) โดยเป็นอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม หรือมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์บริเวณนั้นอาจมีขอบเขตตั้งแต่หมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน หรือเมืองขนาดเล็ก หรืออาจจะเป็นองค์ประกอบของเมือง เช่น วัด โบสถ์ อาคาร ถนน ตลาด กลุ่มอาคาร หรือส่วนของอาคาร เป็นต้น (Whitick, ED 1974 : 294)

การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การสงวนรักษา ป้องกันดูแล เพิ่มคุณค่าและปรับปรุงอาคาร กลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียง ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ สังคม และเทคโนโลยี ทั้งที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยร่วมกับเราในชีวิตประจำวันและโบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือส่วนของเมืองที่ไม่ได้มีการใช้สอยอีกแล้วก็ได้ ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะของเมือง (Character of Town) ตลอดจนสภาพแวดล้อม (Environment) ที่ดี ซึ่งการอนุรักษ์นี้ไม่ได้หมายความว่า จะต้องรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้สภาพเดิม หรือเก็บไว้เป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ของอดีตเท่านั้น หากต้องการให้มรดกวัฒนธรรมทุกชิ้นมีคุณค่าต่อชนทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วย ซึ่งการอนุรักษ์ในที่นี้จะมุ่งเน้นการควบคุมการเปลี่ยนแปลงในแนวทางที่เป็นระเบียบและก่อให้เกิดผลเสียน้อยที่สุดเป็นสำคัญ และเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาในดุลยภาพที่เหมาะสม โดยมีนโยบายและเป้าหมายในการอนุรักษ์เป็นเครื่องมือควบคุม และการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐบาล ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งความร่วมมือประสานงานกันจากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ อาทิ นักผังเมือง นักออกแบบชุมชน ภูมิสถาปนิก วิศวกร นักอนุรักษ์ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ ศิลปะ และช่างฝีมือ เป็นต้น

การอนุรักษ์อาคารสถานที่ และบริเวณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมนั้น ตามหลักการแผนผังจะไม่อนุรักษ์เพียงเพื่ออนุรักษ์เท่านั้น กล่าวคือจะไม่อนุรักษ์ในลักษณะที่เรียกว่า "รักษาไว้ในตู้กระจก" แต่การอนุรักษ์โดยแนวคิดใหม่โดยให้อาคาร สถานที่ และบริเวณนั้นผสมกลมกลืนไปกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน (Social Life)

การอนุรักษ์ คือ การกระทำเพื่อป้องกันการเสื่อมโทรม รวมทั้งการกระทำกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อยืดอายุของมรดกทางวัฒนธรรม (Feilden, 1982) หรือการวางแผนการใช้อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและเทคโนโลยีที่ดีที่สุด เช่น การรักษาบรรยากาศของชุมชน (Covent Garden) ตลาดท่าในลอนดอน (Reynold, ED 1976) นอกจากนี้คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า Conservation หรืออนุรักษ์ก็ยังมีอีกซึ่งพอจะประมวลศัพท์ที่น่าสนใจดังกล่าว เสนอไว้ในที่นี้ได้แก่

Preservation หมายถึง การปกป้องรักษา เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับ Conservation มากที่สุด บางกรณีพบว่า สามารถใช้แทนกันได้ แต่นัยของการอนุรักษ์ (Preservation) มักจะมุ่งไปในการเก็บรักษาสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ หรือสถานที่ใดสถานที่หนึ่งโดยเฉพาะ ขณะที่การอนุรักษ์ (Conservation) ให้ความหมายครอบคลุมไปถึงการปกป้องรักษาสิ่งของที่ยังสนองประโยชน์ใช้สอยได้อยู่ เช่น การอนุรักษ์ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ของปราสาทหินเขาพนมรุ้ง เป็นการอนุรักษ์แบบ Preservation เป็นต้น

Restoration หมายถึง การบูรณะ ปรับปรุงให้คืนสภาพเดิมเป็นลักษณะของการก่อสร้างหรือรวมรวบชิ้นส่วนที่ปรักหักพังลงมากลับขึ้นไปใหม่ ภายในขอบเขตของการเติมศิลปสถาปัตยกรรมแต่ละชนิด

Renewal หมายถึง การฟื้นฟู เป็นระดับของการอนุรักษ์ที่กว้างขึ้นกว่า Restoration และเป็นวิธีการที่เพิ่งเริ่มทำกัน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา (สาทิศ 2527 : 69) โดยจะเน้นถึงการวางผังเมือง ซึ่งจะมีการวิจัยในด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี เพื่อให้การดำรงชีวิตใหม่ในส่วนในเมืองเก่าที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ได้ประโยชน์

และเป็นไปได้โดยดีที่สุด ทั้งนี้โครงการอาจหมายถึงการก่อสร้างอาคารเก่าขึ้นมาใหม่ การปรับปรุงหรือทั้งส่วนต่อเติมที่ไม่มีคุณค่าการจัดสวนบริการทางสาธารณสุขเพิ่มเติม รวมทั้งการกำหนดประโยชน์ใช้สอยใหม่ในอาคารเพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของเมืองนั้น ๆ

Rehabilitation หมายถึง การสงวนรักษาของเดิม การปรับปรุงของที่ปรักหักพังให้คงสภาพเดิม การวางแผนในระดับเมืองโดยครอบคลุมถึงการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนนั้น ๆ เมื่อการโยกย้ายจากที่เดิมเป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อความอยู่รอดของศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมืองเหล่านั้น ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน

Replication การเลียนแบบ เช่น The Old Town Section of Warsaw เป็นการเลียนแบบของรูปแบบ (Form) ทั้งหมดก่อนยุคสมัยที่จะมีการทำลายหรือก่อให้เกิดความต่อเนื่อง การเลียนแบบอาจเป็นเรื่องของความสูง วัสดุ ระยะห่าง ๆ รูปแบบ

Relocation การเคลื่อนย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ถือเป็นลักษณะการอนุรักษ์อีกแบบหนึ่งแต่ใช้ไม่มาก เช่น การเคลื่อนย้ายหมู่บ้านแห่งอามูซิมเบลนราชวงศ์ที่ 19 ของอียิปต์ซึ่งถูกย้ายออกไปเพื่อป้องกันการถูกน้ำท่วม จากการสร้างเขื่อน อาสวาน

Reconstruction การสร้างขึ้นมาใหม่เป็นการก่อสร้างอาคารในลักษณะหรือรูปแบบที่มีคุณค่าขึ้นมาใหม่ ซึ่งของเดิมถูกทำลายลงโดยธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหวหรือน้ำท่วม เช่น พระธาตุพนม เป็นต้น ส่วนการสร้างเฉพาะขึ้นส่วนบางชิ้นส่วนขึ้นมาใหม่เรียก Reproduction เพื่อทดแทนส่วนที่ผุกร่อนหรือพังทลายลง ส่วนใหญ่เป็นจำพวกกลดคล้ายส่วนตกแต่งต่าง ๆ ทั้งนี้จะต้องแสดงให้เห็นถึงส่วนเก่าและส่วนที่ต่อเติมใหม่ โดยอาจใช้สีแตกต่างจากชิ้นส่วนเก่าแต่มีความกลมกลืนกัน ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่ภายใต้การเคารพต่อรูปแบบเดิมให้มากที่สุด

แม้จะมีคำที่ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้แตกต่างกัน แต่โดยรวมแล้ว ก็คือการเก็บรักษา การรักษา การสร้างใหม่ของโบราณสถาน โบราณวัตถุที่พ้นจากการทำลายหรือการควบคุมความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการรักษา และการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพของโบราณวัตถุอายุสมัย และสภาพเศรษฐกิจ สังคมในขณะนั้น

2. มนุษย์กับสภาพแวดล้อม

กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากมนุษย์มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดจินตภาพ และความเคยชินที่ต่าง ๆ กัน เขตของส่วนที่สำคัญเป็นศูนย์กลาง เช่น บริเวณย่านการค้าเมืองมีขนาดใหญ่หรือเล็กตามความสัมพันธ์กับระยะห่างระหว่างศูนย์กลางกับที่อยู่อาศัย ส่วนเมืองที่มีย่านศูนย์กลางหลักเพียงศูนย์กลางเดียว เป็นทั้งย่านธุรกิจและแหล่งงาน มีย่านที่อยู่อาศัยกระจายไปโดยรอบสู่ชานเมือง ย่อมเป็นไปได้มากกว่า กิจกรรมประจำวันของการดำรงชีวิตเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับส่วนเฉพาะที่เป็นส่วนหนึ่งของเมือง มีการเดินทางไปกลับประจำระหว่างบ้านและศูนย์กลาง มีการซื้อขายของทั้งในย่านกลางเมืองและชานเมือง และมีการใช้บริการสันทนาการนอกเขต ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ในส่วนของเมืองที่ตนเข้าไปมีกิจกรรมและมีประสบการณ์ รับรู้ส่วนเฉพาะของเมืองที่เป็นย่านที่อยู่ของตนเป็นเขตพื้นที่ที่ชัดเจน มีสภาพแวดล้อมของส่วนที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย และแหล่งกิจกรรมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน

3. ลักษณะเฉพาะของเมือง (Charactor of Town)

ลักษณะเฉพาะของเมือง (Charactor of Town) อันเกิดจากสารูป (Image) ของการรวมกลุ่มอาคาร รูปแบบเฉพาะของเมืองกับโครงข่ายถนนจากภูมิประเทศหรือนโยบายการปกครอง อันทำให้บรรยากาศของเมืองมีลักษณะแตกต่างที่พิเศษ จากเมืองนั้น ๆ (Burke 1976, จีราพร แสงศิลป์ 2529 : 82-92)

Kevin Lynch สถาปนิกชาวอเมริกันได้กล่าวในเรื่อง Image of the City ในปี พ.ศ. 1960 (Kevin Lynch 1960) พบว่า มนุษย์เรียนรู้สภาพแวดล้อมกายภาพและสามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมกายภาพตลอดจนมีความรู้สึก และทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น และปรากฏเป็นความจำเป็นในสมองของมนุษย์ สภาพแวดล้อมกายภาพที่ปรากฏอยู่ในความจำระยะยาวมักเป็นสภาพแวดล้อมที่เราคุ้นเคยหากเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ สภาพแวดล้อมที่เราจำได้ก็ยังมีลักษณะทางกายภาพ และความเชื่อมโยงที่ประทับใจบางประการ ทำให้ปรากฏในความจำระยะยาวเช่น ลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ สภาพแวดล้อมที่มีเอกลักษณ์ ลักษณะเด่น หรือได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสภาวะแวดล้อมนั้น

ในการศึกษาของ Lynch ส่วนประกอบสำคัญในระบบมโนทัศน์ของเมือง ซึ่งเรียกรวมกันว่า "Image" นั้นมีอยู่ด้วยกัน 3 ประการได้แก่

- เอกลักษณ์ (Identity) คือ สิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเมือง ต่างปรากฏในลักษณะที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และต่างก็เป็นสิ่งที่แยกจากกันได้โดยมีสัญลักษณ์ชี้แนะปรากฏอยู่
- โครงสร้าง (Structure) หมายถึง ความสัมพันธ์ทางกายภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อกัน รวมทั้งความสัมพันธ์ทางกายภาพระหว่างสิ่งต่าง ๆ กับผู้รับรู้
- ความหมาย (Meaning) หมายถึง ความสำคัญที่มีต่อการเกิดความเข้าใจ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ อาจเป็นความหมายทางการใช้สอยหรืออาจเป็นความหมายทางอารมณ์ก็ได้

สิ่งที่มนุษย์เรียนรู้และจำได้จากสภาพแวดล้อม มีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นระบบ (วิลลิสท์ ทรยางกูร 2530 : 153-154) เรียกว่า ระบบมโนทัศน์ ซึ่งประมวลประสบการณ์ในกระบวนการรู้ไว้ทั้งหมด อันมีส่วนสำคัญ 3 ส่วนคือ

- จินตภาพ ได้แก่ ส่วนที่ปรากฏขึ้นทางจิตของสภาพแวดล้อมกายภาพที่รับรู้ผ่านการมองเห็น ในที่นี้เน้นความสำคัญที่คุณสมบัติทางกายภาพที่มีผลต่อการเกิดจินตภาพ
- ระยะเวลาและขอบเขต ได้แก่ ส่วนที่แสดงความสัมพันธ์ของตำแหน่งองค์ประกอบที่เกิดเป็นจินตภาพ โดยเน้นความสำคัญที่ระยะเวลาหรือขอบเขต
- ความหมาย ได้แก่ ส่วนที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจว่า สิ่งที่ปรากฏในจินตภาพนั้นคืออะไร มีบทบาท หน้าที่ใช้สอยอย่างไร และก่อให้เกิดความรู้สึกและทัศนคติประการใด จึงรวมความหมายทั้งทางหน้าที่ใช้สอยและความหมายทางอารมณ์

ส่วนสำคัญทั้ง 3 ประการที่กล่าวมา ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน ที่ทำให้เกิดระบบมโนทัศน์ที่ชัดเจนขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของส่วนประกอบ 3 อย่างที่ Lynch กล่าวถึง แต่ Lynch สนใจเฉพาะส่วนที่เป็นเอกลักษณ์ (Identity) และโครงสร้าง (Structure) เท่านั้น เพราะเขาเน้นความสำคัญของการจัดระเบียบในสภาพแวดล้อมกายภาพเพื่อให้เกิดความเข้าใจและเกิดจินตภาพได้ ทั้งนี้ในวิทยานิพนธ์นี้จะเน้นใน ส่วนที่ 3 คือในด้านของความหมายที่มีความสำคัญต่อการใช้สอย หน้าที่ ทางความสัมพันธ์ต่อผู้รับรู้มากกว่าในทั้ง 2 ส่วนที่กล่าวมา

ส่วนองค์ประกอบเด่นของเมือง 5 ประเภท ซึ่ง Lynch ได้พบว่า เป็นองค์ประกอบหลักของจินตภาพของเมือง (Image Elements) นั้นได้แก่

เส้นทาง (Paths) เป็นช่องทางที่ผู้ใช้เมืองใช้เป็นประจำ เช่น ถนน ตรอก ซอย ทางเดิน คลอง ทางรถไฟ ทางรถประจำทาง โดยมาก Paths จะเป็นองค์ประกอบที่เด่นชัดที่สุดที่จะแสดงถึงสภาพภูมิทัศน์ของเมืองได้ เพราะผู้คนจะสามารถสังเกตเมืองขณะผ่านไปมาบนเส้นทางสามารถจํารูปร่าง (form) และความหมายที่สำคัญของสิ่งก่อสร้างริมเส้นทางมาสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

เส้นขอบ (Edges) เป็นองค์ประกอบเชิงเส้นเป็นขอบของ 2 สิ่ง เป็นเส้นกั้นลักษณะทางกายภาพ 2 อย่าง ออกจากกัน เช่น กำแพงเมือง คูเมือง ชายฝั่งทะเล แนวตึก 2 ข้างถนน เป็นต้น เส้นขอบเป็นองค์ประกอบสำคัญรองลงมาที่คนจะจดจําในการจัด Image ในระบบสมองของคน

ย่าน (Districts) เป็นส่วนของเมืองที่มีตั้งแต่บริเวณขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ภายในเมือง คนจะรับรู้ว่าเป็นย่านต่อเมื่อเข้าสู่ย่านนั้น ๆ แล้ว แต่เข้าไปเมื่อใดไม่ทราบ เพราะขอบของย่านไม่แบ่งแยกชัดเจน หากเมื่อเข้าไปแล้วจะรับรู้ว่าเป็นย่านอะไร เช่น ย่านที่พักอาศัย ย่านพาณิชย์กรรม ย่านตลาดสด เป็นต้น หรือการรับรู้ถึง "ย่าน" อีกทางหนึ่งคือการมองจากที่สูง นอก Zone ออกไปแล้ว แต่ไม่ใกล้สัก ถ้า path และ edge ไม่เด่นชัด คนจะประทับใจ "ย่าน" มากกว่าหรือประทับใจมากเพราะเป็นย่านที่เด่น มีเอกภาพของย่านชัดเจน มีเครื่องสนับสนุน เช่น ความเด่นของ texture หรือการปรากฏซ้ำ ๆ กันของสภาพกายภาพหรือกิจกรรม

ศูนย์ชุมชน (Nodes) เป็นจุดศูนย์กลางของเส้นทาง เช่น บริเวณสี่แยกหรือชุมทางของสถานีขนส่ง ท่าเรือ บริเวณจัตุรัสห้วงมถนนซึ่งเป็นสถานที่เกิดกิจกรรมหนาแน่นหลากหลาย ผู้สังเกตสามารถเข้าสู่ศูนย์ชุมชนได้ในการเดินทาง หรือศูนย์ชุมชนมีความสัมพันธ์กับเส้นทาง มีความสำคัญและมีจุดเด่นเฉพาะของเมือง หรือของย่าน ใช้อ้างอิงถึงได้

ที่หมายตาหรือภูมิสัญลักษณ์ (Landmarks) เป็นจุดที่อ้างอิงถึงที่ชัดเจนกว่าศูนย์ชุมชน แต่ผู้สังเกตไม่สามารถเข้าสู่ภายในภูมิสัญลักษณ์ได้ หรือเข้าประชิดได้เพียงภายนอกมี 2 ระดับ คือ

- ระดับเมือง (Distance Landmark) เป็นจุดสังเกตที่สามารถมองเห็นได้ในระยะไกล ๆ เช่น ภูเขาสูง ยอดต้นไม้สูง ตึกเด่นที่สูงมาก ๆ ภูมิสัญลักษณ์นี้ช่วยย้้าคนต่างถิ่นหรือนักท่องเที่ยวสังเกตและกำหนดทิศทางได้
- ระดับท้องถิ่น (Local Landmark) เป็นที่สังเกตที่รู้จักเฉพาะคนในละแวกและเมืองเห็นได้ในระยะใกล้ เช่น ป้ายโฆษณา ต้นไม้บางต้น เสาไฟฟ้า ภูมิสัญลักษณ์ประเภทนี้ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นใช้เป็นจุดอ้างอิงกันเอง

องค์ประกอบทั้ง 5 ประเภทนี้ ปรากฏในจินตภาพร่วมกันมีความสัมพันธ์ประสานกันเป็นกลุ่มก้อนอย่างซับซ้อน ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของระบบมโนทัศน์ที่บุคคลมีอยู่ Lynch สรุปผลว่า สภาพแวดล้อมของเมืองที่มีการจัดระเบียบที่ดีกว่า ทำให้เกิดจินตภาพที่ชัดเจนกว่า เกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่า เพราะเป็นสภาพแวดล้อมที่อ่านออกได้ (Legible) ง่ายกว่าองค์ประกอบทั้ง 5 จึงกลายเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาลักษณะเฉพาะของเมือง เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาถึงในการวางผังเมือง มีประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมกายภาพระหว่างเมืองต่าง ๆ และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาเพื่อการวางแผนในการพัฒนาและอนุรักษ์วัด

นอกจากนี้แล้ว พบว่าสภาพแวดล้อมกายภาพของเมืองหนึ่ง ๆ ปรากฏองค์ประกอบทั้ง 5 นี้เสมอ สิ่งที่คนส่วนใหญ่ยึดถืออยู่ในจินตภาพร่วมกัน การศึกษาในเรื่องนี้ทำให้ทราบว่า พื้นที่ใดหรือย่านใดมีความสำคัญทางกิจกรรมมาดี ศูนย์ชุมชนใดมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด ภูมิสัญลักษณ์ใดมีคุณค่าเพียงใด ฯลฯ ทั้งนี้เน้นความสำคัญที่ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์มากหรือน้อยเพียงใด ข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดตำแหน่งกิจกรรมที่เหมาะสม การตัดสินใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมกายภาพที่มีความสำคัญ เน้นภูมิสัญลักษณ์เป็นมาได้ว่า ย่านที่ประกอบด้วยอาคารเก่า ๆ เป็นถิ่นที่มรดกวัฒนธรรมของคนต่างเมือง แต่สำหรับผู้ที่มีความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมของย่านนั้น ๆ อาจเห็นว่าเป็นย่านที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และเห็นสมควรอนุรักษ์อาคารเก่า ๆ เหล่านั้นไว้เพราะเป็นสิ่งที่มรดกวัฒนธรรม การศึกษาเรื่องของวัดกับผู้ที่คุ้นเคยในย่านนั้น อาจช่วยกำหนดแนวทางการปรับปรุงได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นการศึกษา

ทฤษฎีของ Lynch จะนำมาใช้สำหรับการอนุรักษ์เป็นส่วนใหญ่ องค์ประกอบทั้ง 5 สามารถนำมาเป็นตัวบ่งชี้ลักษณะเด่นของเมือง หรือชุมชนที่ควรแก่การปรับปรุงหรืออนุรักษ์

การสำรวจภูมิทัศน์ชุมชน (Worskette 1969 : 46) ในแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางผังเมือง การตัดถนน การจัดที่ว่าง (Open Space) การจัดที่ว่างระหว่างอาคารบางเมืองอาจจะมีกำแพงเมือง หรือประตูเมืองเก่า เป็นลักษณะพิเศษของแต่ละเมือง (Local Identity) ในการรักษาลักษณะเฉพาะเหล่านี้ หรือการรักษาความรู้สึกสัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมืองไว้ จึงต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

- เส้นขอบฟ้า (Sky Line)
- มุมมองของเมืองและอาคาร
- รูปทรงของอาคารเดิม
- ความกว้างของถนน และทางเท้าเดิม
- ความสัมพันธ์ของที่ว่างใหม่กับที่ว่างเดิม
- ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารใหม่กับอาคารเดิม
- แนวอาคาร (Building Line) หรือระยะถอยร่นของอาคารจากถนน

4. ลักษณะของสถาปัตยกรรม

ลักษณะของสถาปัตยกรรม หรือโบราณสถาน เมื่อกล่าวถึงการอนุรักษ์สิ่งที่มีบุคคลทั่วไปจะนึกถึงก็คือ ลักษณะของสถาปัตยกรรม เนื่องจากเป็นสิ่งที่มองเห็นได้โดยง่าย แล้วทำให้เกิดความประทับใจเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะให้ความสนใจสภาพรอบข้าง แม้ว่าโดยแท้จริงแล้วสถาปัตยกรรม อย่างเช่น พระราชวัง วัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ เหล่านี้ หากมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีก็จะทำให้สถาปัตยกรรมดูด้อยคุณค่าลงไปได้ สถาปัตยกรรมที่ควรอนุรักษ์จะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (Dobby 1978 : 33-34, Burke 1976 : 129, City Plan Commission Providen 1967 อ้างถึงใน จารุณี ศิริมังคะลา 2531 : 48-49)

- เป็นสิ่งที่สมควรยอมรับว่าเป็นงานศิลปะ เป็นผลงานที่บรรจงสร้างสรรค์ปรากฏถึงพร้อมด้วยความงาม และคุณลักษณะแห่งตระกูลศิลปะนั้น

- ของท้องถิ่น
- เป็นงานสถาปัตยกรรมที่หายากและแปลกประหลาด จนกลายเป็นสัญลักษณ์
 - เป็นตัวเชื่อมต่อแห่งพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม
 - เป็นตัวเชื่อมต่อหรือเป็นตัวอย่างแห่งพัฒนาการด้านเทคนิควิทยา
 - เป็นสิ่งที่มีความน่าสนใจทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและการท่องเที่ยว
 - เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคล หรือ เหตุการณ์สำคัญที่ผู้คนส่วนใหญ่ระลึกถึง

การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรม (ปรานอม 2533 : 301-312) ใต้แบ่งสถาปัตยกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทศาสนสถาน โบราณสถาน และสถานที่ราชการ ประเภทที่สอง คือ อาคารประเภทอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ ได้แก่ ดึกแถว และบ้านพักอาศัย จากนั้นจึงพิจารณาคุณค่าใน 4 ด้าน คือ

- ด้านประวัติศาสตร์ : อายุหรือความเก่าแก่ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์
- ด้านสถาปัตยกรรม : ลักษณะพิเศษ และรูปแบบของความงาม
- ด้านภูมิทัศน์ชุมชน : คุณค่าต่อย่าน และความสำคัญของที่ตั้ง
- ด้านการท่องเที่ยว : เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยว

- หลักเกณฑ์ในการเลือกสิ่งสมควรค่าแก่การอนุรักษ์นั้นจัดอยู่ในกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้
- ความงาม (Aesthetic) มีคุณค่าทางด้านความงาม ความปราณีต
 - เป็นแบบแผน (Typical) เป็นตัวอย่างหรือเป็นตัวแทนรุ่นแรกที่ทำให้เกิดเป็นแบบแผนขึ้น และมีการปฏิบัติตามกันมา
 - มีน้อยหายาก (Scarcity) เช่น เป็นชิ้นเดียว มีรุ่นเดียว (Master Piece)
 - ความเป็นที่สุด (Superlative) เก่าที่สุด งามที่สุด ดีที่สุด
 - เป็นสิ่งต่อเนื่องพัฒนาการจากอดีตถึงปัจจุบัน (Historical Role)

1) อนุสรณ์และสถาน (MONUMENT AND SITES) หมายถึง อาคารสถานที่ และบริเวณที่มนุษย์สร้างหรือเป็นเองโดยธรรมชาติ และมีคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ อนุสรณ์สถานจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท

(1) อนุสรณ์และสถานอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (Monument and Sites of Historical Interest) เช่น วัด กานแพงเมือง คูเมือง ประสาทหิน

(2) อนุสรณ์และสถานอันมีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์ (Monument and Sites of Scientific Interest) เช่น ซากโบราณทางชีววิทยา และเมืองฝี สุสานหอยโบราณ ถ้ำโบราณ.

(3) อนุสรณ์และสถานอันมีคุณค่าทางความงามแห่งธรรมชาติ (Monument and sites of natural beauty) เช่น ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ เกาะ

ในการประชุมสายสามัญครั้งที่ 17 ขององค์การยูเนสโก ณ กรุงปารีสที่ประชุม ได้มีมติยอมรับอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม และทางธรรมชาติของโลก (Convention Concerning the protection of the world cultural and natural Heritage) มีสาระครอบคลุมตั้งแต่สิ่งของ วัตถุ วิจิตรศิลป์ สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ รวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ เช่นกัน (นิจ หิญชีระนันท์ : 35)

2) ขนาดของการอนุรักษ์ (Scale of Presevation/Conservation, Action)

ในการวางแผนเมืองการอนุรักษ์จะมี Scale (ขนาด สัดส่วน) ที่ต่างกัน การอนุรักษ์ไม่สามารถกำหนดได้เฉพาะเป็นอาคาร กลุ่มอาคาร หรือย่าน แต่การอนุรักษ์จะต้องดูถึงองค์ประกอบต่อเนื่องของพื้นที่ด้วย เช่น Street Furniture, Parks, Sites, Facades สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ควรจะได้รับพิจารณาาร่วมด้วยเนื่องจากเป็นภาพรวมของเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่นั้นด้วย ด้วยเหตุนี้การอนุรักษ์จึงไม่เฉพาะเจาะจงอยู่เฉพาะองค์ประกอบเมืองชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น ขนาดของการอนุรักษ์ที่สำคัญ ๆ มีดังนี้ (ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ 2535 : 3-4)

- การอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติ (Natural Area) การอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์จำเป็นต้องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

- การอนุรักษ์ทั้งเมือง (Town and Villages) การอนุรักษ์เมือง อาจพิจารณาเป็นยุคสมัย (Period) เพื่อให้คนรุ่นต่อไปเข้าใจถึงลักษณะเด่นของยุคสมัยในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ทำการอนุรักษ์
- การอนุรักษ์ย่าน (Districts) คือ การอนุรักษ์บริเวณที่มีความต่อเนื่องทางกายภาพ และมีขอบเขตที่ชัดเจนทำให้เห็นลักษณะเด่นที่แตกต่างจากบริเวณอื่นอย่างชัดเจน
- การอนุรักษ์เฉพาะส่วน เช่น อนุรักษ์เฉพาะส่วนหน้าอาคาร ประตูเมือง และสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม

ส่วนย่านประวัติศาสตร์ (Historic District) คือ พื้นที่ส่วนหนึ่ง ส่วนใดของเมืองซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ลักษณะย่านประวัติศาสตร์ จะปรากฏในเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงจนเหลือเฉพาะพื้นที่ส่วนนั้นเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง โดยส่วนใหญ่จะเป็นย่านธุรกิจหรือการเมืองการปกครองและย่านพักอาศัยเป็นต้น (ชาดา สุทธิธรรม 2532 : 142-148)

3) ขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์

ในทางปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์เป็นการยากที่จะกำหนดขอบเขตแน่นอนลงไปได้ และบางครั้งการกำหนดอย่างเด็ดขาดก็มีผลเสีย เพราะอาจเป็นการจำกัดความเจริญเติบโตและการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชากรในเมือง บางแห่งอาจจำเป็นต้องทำการอนุรักษ์เมืองทั้งเมืองซึ่งกินบริเวณกว้างขวางจึงจะประสบผลสำเร็จ แต่ปัญหาที่ตามมาก็คือจะยุติเขตการอนุรักษ์ที่จุดใดและทำอย่างไรจะไม่ขัดกับความต่อเนื่องของระบบเมืองเดิม ขณะที่บางครั้งการอนุรักษ์ที่วางในเมือง (Urban Space) ที่สำคัญเพียงแห่งเดียวก็สามารถแทน Image ทั้งเมืองได้ ดังนั้น การกำหนดพื้นที่จึงควรมีความยืดหยุ่น และควรพิจารณาจากองค์ประกอบหลายด้านร่วมกัน (อานวย พิชิตเดช 2528 : 107) ดังนี้

- สถาปัตยกรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นขอบเขตของเมือง หรือมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น แม่น้ำ คลองรอบเมือง

- องค์ประกอบที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น บ້อม ค่ายกำแพงเมือง
- อาคารหรือกลุ่มอาคารที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม และแสดงให้เห็นศิลปกรรม วัฒนธรรมของชาวเมือง เช่น พระราชวัง วัด โบสถ์
- ลักษณะสังคม และความเป็นอยู่ของชาวเมือง ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นได้โดยตลอด จตุรัสกลางเมือง บ้านพักอาศัย
- มุมมอง (Visual Impact) คือ บริเวณที่มีมุมมองที่ดี หรือเมื่อทำการอนุรักษ์แล้วสามารถก่อให้เกิดมุมมองที่ดีต่อเมืองได้ สิ่งที่ต้องพิจารณาเกี่ยวกับมุมมอง เช่น ความสูงของอาคารสถานที่ และอาคารที่อยู่ใกล้เคียง

ปัจจุบัน การประกาศเขตอนุรักษ์มักเริ่มจากใจกลางออกมา และขยายไปบริเวณโดยรอบส่วนของเมืองที่มีคุณค่าสูงสุด และมีแนวโน้มที่คนส่วนใหญ่มองเห็นความสำคัญว่าจะต้องอนุรักษ์ส่วนนั้นไว้โดยด่วน เมื่อได้ผลแล้วจากนั้นจึงค่อย ๆ ประกาศพื้นที่รอบนอกออกไปเรื่อย ๆ จนสิ้นสุดบริเวณที่สมควร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด เช่น การอนุรักษ์บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ขอบเขตของการอนุรักษ์นั้นกว้างขวางมากดังกล่าวนั้น แต่ทั้งนี้ก่อนจะกำหนดแนวทางใด ๆ ก็ควรมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเพิ่มเติมดังนี้คือ (Worskett 1969 : 42-56) อ้างถึงใน จารุณี ศิริมังคะลา :51-52)

4) การคัดเลือกการอนุรักษ์ (Selection) ในทางปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์แล้วเป็นการยากที่จะรักษาทุกสิ่งทุกอย่างให้คงสภาพเดิม เพราะบางครั้งตัวแปรอื่น ๆ เช่น วัสดุ อุปกรณ์การก่อสร้าง การพัฒนาเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมือง ฯลฯ ก็มีผลและอิทธิพลต่อเมืองมาก การอนุรักษ์จึงต้องเปิดโอกาสที่มีความเปลี่ยนแปลงบ้าง แล้วเลือกทางที่ดีที่สุดว่า ส่วนใดควรเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแปลงในแนวใด และส่วนใดที่ควรรักษาไว้ใน การคัดเลือกเพื่อการอนุรักษ์นี้ จึงต้องมีการประเมินค่า เพื่อกำหนดลักษณะความสำคัญของอาคารหรือพื้นที่ที่จะอนุรักษ์ซึ่งถือว่าเป็นงานที่ยากที่สุดงานหนึ่ง เนื่องจากการประเมินค่าทางด้านสุนทรียภาพ ไม่สามารถทำได้ชัดเจนเช่นเดียวกับการประเมินค่าด้านเศรษฐกิจ

การจำกัดการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัว (Restriction and Expansion) การอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงการพัฒนาควบคู่ไปด้วย จึงจะได้ผลในทางปฏิบัติ มิฉะนั้นเมืองนั้นจะกลายเป็นเมืองที่หยุดนิ่งไม่มีการพัฒนา ดังนั้นหากมีการอนุรักษ์ส่วนหนึ่งส่วนใดของเมือง อีกส่วนหนึ่งต้องปล่อยให้มีการเปลี่ยนแปลงโดยสมดุลย์กัน เช่น เพื่อให้ข้อเสนอในการรักษาระดับความสูง

5) แนวทางในการอนุรักษ์

การอนุรักษ์โดยทั่วไปจะมีการกำหนดแนวทางการเปลี่ยนแปลงดังนี้ คือ (Worskett 1969 : 46)

- กำหนดบริเวณที่จะอนุรักษ์ ขอบเขตของเมือง และสำรวจอาคารสถานที่ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อจัดระดับความสำคัญ และกำหนดบริเวณที่ห้ามหรือไม่ห้ามให้มีการเปลี่ยนแปลง
- กำหนดแนวทางและข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง 3 ข้อ (Discipline of Change) คือ
 1. กำหนดนโยบาย เรื่องความสูงของอาคาร (Building Hight Policy) โดยคำนึงถึงเส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง เช่น เมืองเก่าในเมืองไทยโดยทั่วไปมักมียอดโบสถ์ หรือเจดีย์ปรากฏ รายล้อมด้วยที่พังกาศัยเป็นแนวเส้นขอบฟ้าของเมือง ดังนั้นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่จะต้องพยายามรักษา Scale และเส้นขอบฟ้าเดิมของเมืองไว้
 2. กำหนดแนวทางในการออกแบบและลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมของอาคารที่จะสร้างใหม่ในบริเวณอนุรักษ์ (Design Discipline) โดยคำนึงถึงคุณค่าของมุมมอง (Visual Quality) ของเมือง โดยนำเอาลักษณะเฉพาะของเมืองเป็นหลักในการวางแผนผัง
 3. กำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์ของเมือง (Townscape Discipline) ในแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางแผนผัง การตัดถนน การจัดที่โล่ง (Open Space) ควรจัดที่ว่างระหว่างอาคาร บางเมืองอาจมีกำแพงเมือง หรือประตูเมืองเก่าเป็นลักษณะพิเศษของเมือง แนวทางการออกแบบหรือพัฒนาจะต้องอนุรักษ์ทั้งทางด้านกายภาพและคุณภาพของมุมมองเพื่อให้เกิดความรู้สึกสัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมือง

นอกจากนี้การอนุรักษ์ยังต้องมีมาตรการสนับสนุน เพื่อให้เป็นไป
โดยมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนี้คือ

มาตรการการจัดการและมาตรการทางกฎหมาย กระทำด้วยความ
ร่วมมือโดยตรงจากภาครัฐบาล ในการจัดการและการบริหารองค์ของการจัดการ การ
กำหนดขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นไปได้ ส่วนด้านกฎหมายทำการจดทะเบียน ทารายละเอียด
เกี่ยวกับอาคารและพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เพื่อคุ้มครองและจัดระเบียบในการซ่อมแซมและต่อเติม
อาคารที่มีคุณค่าและจัดลำดับความสำคัญของอาคารเหล่านั้น คือ

- ก) อาคารอนุรักษ์อย่างเด็ดขาด ห้ามต่อเติมใด ๆ ทั้งสิ้น
- ข) อาคารที่ให้มีการเปลี่ยนแปลงได้มากหรือน้อย ตามลำดับความสำคัญ
โดยการกำหนดข้อกำหนด เพื่อการเปลี่ยนแปลงไว้เป็นแนวทาง

มาตรการทางการเงิน นับเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การอนุรักษ์บรรลุ
เป้าหมาย กระทำด้วยความร่วมมือ ทั้งจากภาครัฐบาลและเอกชน เช่น

- ก) ความช่วยเหลือด้านการเงินจากรัฐบาลในการปรับปรุงซ่อมแซม
อาคารอนุรักษ์
- ข) การสนับสนุนด้านเงินทุนจากภาคเอกชน
- ค) หาเงินทุนหมุนเวียน สำหรับใช้ในกิจการซ่อมแซม และรักษาอาคาร
หรือจากดอกเบี้ยที่ได้รับเงินทุน จากภาครัฐและภาคเอกชน
- ง) รัฐอาจซื้ออาคารจากเอกชน โดยให้ค่าชดเชยตามสภาพอาคาร
เพื่อทำการอนุรักษ์และปรับปรุงได้อย่างสะดวก
- จ) กำหนดโทษและค่าปรับ เมื่อมีการทำลายหรือถอนอาคารอนุรักษ์ก่อน
ได้รับอนุญาต เงินค่าปรับนำเข้าสู่สมทบกองทุนอนุรักษ์

การอนุรักษ์ในต่างประเทศ

ในกรณีที่จะศึกษาให้เข้าใจถึงลักษณะและระเบียบวิธีการอนุรักษ์นั้น จำเป็นต้องศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการอนุรักษ์ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งของไทยและของต่างประเทศ เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางที่จะดำเนินการอนุรักษ์ตามลักษณะสังคม และสภาพแวดล้อมของกรุงเทพมหานครอย่างเหมาะสมต่อไป และเนื่องจากการอนุรักษ์ทางประเทศตะวันตกจัดเป็นแม่แบบของงานอนุรักษ์ จึงจะกล่าวถึงการอนุรักษ์ในต่างประเทศก่อน การตื่นตัวทางด้านอนุรักษ์ ศิลป สถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อมเริ่มเกิดขึ้นในยุโรปเป็นส่วนใหญ่ โดยในระยะแรกมุ่งสนใจลักษณะของการซ่อมแซมบูรณะอาคาร หรือส่วนของอาคารหรือศิลปวัตถุ เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้ ต่อมาการพัฒนาทางเทคนิคและแนวคิดในการอนุรักษ์อาคารในยุโรป มีความซับซ้อนและประสบผลสำเร็จมากขึ้น ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ความสนใจในด้านอนุรักษ์ได้แผ่กว้างออกไปเรื่อย ๆ จนเป็นที่รู้และยอมรับกันว่าแม้แต่สภาพภูมิประเทศทางธรรมชาติของพื้นที่กลุ่มอาคารที่มีลักษณะพิเศษบางอย่างต่างก็มีค่าควรแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสงวนรักษาศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ (Historic Center) ภายในเมือง จากปัญหาต่าง ๆ เช่น ด้านที่อยู่อาศัยแออัดไม่เพียงพอแก่ความต้องการ ปัญหาทางด้านการจราจร ที่จอดรถในเมือง การพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าพร้อมกับการเติบโตของเมือง ฯลฯ เพื่อให้สภาพเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ดำรงอยู่ในสภาพที่มีชีวิตชีวา ทั้งเหมาะสมสำหรับการใช้สอยในปัจจุบัน และเหมาะสมแก่สภาพแวดล้อม ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับความอยู่รอดของมันเอง แนวความคิดทางโบราณคดีรวมถึงแนวคิดในลักษณะนี้ออกมาในรูปแบบอุทยานประวัติศาสตร์ (Archaeological Sites) ของเมืองทั้งเมือง เช่น บอมเบอีนอิตาลี เริ่มเป็นที่ยอมรับกันในคริสต์ทศวรรษที่ 20 ในยุโรป โดยเฉพาะในกรีก ฝรั่งเศส เยอรมันนี และอิตาลี

ประเทศเหล่านี้ล้วนแต่ประสบปัญหาในการพัฒนาและเติบโตของเมืองที่เกี่ยวข้องกับศูนย์กลางที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่เดิมแทบทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อที่จะแก้ปัญหา โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งใหม่ที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อาจมีผลทำให้เมืองหรือสถานที่ที่สำคัญและมีเอกลักษณ์เหล่านั้นลดความสำคัญ และขาดเอกลักษณ์ของตนเองอย่างสิ้นเชิง จากตัวอย่างต่าง ๆ ที่ประเทศเหล่านี้ได้ประสบ เช่น การสูญเสียศูนย์

กลางที่สำคัญของเมืองไปในสงครามเกือบจะทั้งหมด ทำให้เกิดการสร้างศูนย์กลางของเมืองใหม่ การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว ทำให้ลักษณะของศูนย์กลางเมืองเก่า (Historic Urban Centers) เริ่มเสื่อมและลดจำนวนลงเรื่อย ๆ ทำให้เกิดการต่อต้านการพัฒนาในลักษณะเก่านี้แพร่หลายออกไปเรื่อย ๆ การต่อต้านนี้ก่อให้เกิดการพัฒนาในสาขาใหม่ของการอนุรักษ์ซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงการวางผังเมือง โดยเน้นการสงวนรักษา ปรับปรุง ำให้คงสภาพเดิมและตัดแปลง ำให้สภาพของศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมืองหรือพื้นที่หนึ่ง ๆ มีชีวิตชีวาอยู่ได้ในสภาพสังคมปัจจุบัน

การอนุรักษ์ในต่างประเทศ (ตัวอย่างกรณีศึกษาต่างประเทศที่น่าสนใจ)

1. การอนุรักษ์ในประเทศฝรั่งเศส (ม.ร.ว. ชานวูฒิ วรวรรณ 2532 : 9-12)

ภายหลังการปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศสได้มีการประกาศให้ถือว่าโบราณวัตถุทุกชนิดภายในประเทศฝรั่งเศสเป็นสมบัติของพลเมืองชาวฝรั่งเศสทุกคนตามกฎหมายแห่งชาติบัญญัติของปี คศ. 1790 และ คศ. 1792 โดยมีมาตรการป้องกันมิให้มีการเคลื่อนย้ายชิ้นส่วนใด ๆ ของศิลปะวัตถุ การปฏิบัติงานอนุรักษ์นี้ครอบคลุมถึงการทำบัญชีรายการค่าเนื้องานการทำบัญชีรายการสิ่งของและวัตถุต่าง ๆ เช่น ประเภทรูปแบบและรายละเอียดข้อมูลในการสำรวจ ซึ่งเรียกวิธีนี้ว่า (Topographia) ำมาใช้เพื่อการรวบรวมแต่เฉพาะรายละเอียดเท่านั้นแต่เพื่อประโยชน์ทางวิชาการและเพื่อการค้นคว้าต่อไปด้วย ส่วนใหญ่จะระบุรายละเอียดของแห่งที่มา รวมทั้งการอ้างอิงรายละเอียดต่าง ๆ จากวรรณคดี จากแหล่งเอกสารที่สำคัญ จากจดหมายเหตุ และจากรูปภาพโบราณ

การทำบัญชีรายการเกี่ยวกับตัวอาคารและอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคุณลักษณะประเภทเกี่ยวกับประวัติของการก่อสร้าง เกี่ยวกับคุณลักษณะขององค์ประกอบต่าง ๆ ส่วนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญเทียบเท่าข้อมูลแบบแปลน ขนาดสัดส่วน ภาพถ่ายหรือแผนที่ตั้ง การแสดงข้อเท็จจริงด้านศิลปะและวัสดุส่วนประกอบจะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีข้อมูล

รายละเอียดทางประวัติศาสตร์ และเกี่ยวกับสารคดีการบรรยายถึงคุณลักษณะของภูมิประเทศของท้องถิ่นเป็นส่วนประกอบด้วย งานอนุรักษ์ครอบคลุมถึงวัตถุต่าง ๆ มากมายหลายประเภท ซึ่งรวมถึงสิ่งที่เคลื่อนย้ายได้และเคลื่อนย้ายไม่ได้ สิ่งที่เป็นของรัฐ ขององค์การศาสนาและของเอกชนซึ่งล้วนมาจากยุคสมัยต่าง ๆ จุดประสงค์ในการปกป้องและคุ้มครองดูแลวัตถุสำคัญเหล่านี้คือการบูรณะปฏิสังขรณ์ทุกอย่างที่มีความหมายทางคุณค่าต่อสังคมในปัจจุบันตามแนวความคิดในปัจจุบันนี้ คุณค่าความหมายของการอนุรักษ์แสดงให้เห็นถึงประเด็นที่มีความผูกพันกับเรื่องอำนาจอธิปไตยภายในรัฐ หรือภายในประเทศ ดังนั้นจึงถือว่าเป็นเรื่องซึ่งนำไปสู่ทิศทางของความถูกต้องทางกฎหมายในทุกแง่มุม

การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนในประเทศฝรั่งเศสนั้น มีการปฏิบัติงานโดยภาคีรัฐบาลทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น และภาคเอกชน สำหรับการบริหารราชการในภาคีรัฐบาลเฉพาะส่วนกลางเท่านั้นขึ้นอยู่กับกระทรวงวัฒนธรรม (Ministre de la Culture) ที่มีหน้าที่ดูแลทางด้านศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ มีกรมมรดกของชาติ (Ministre du Patrimoine) โดยเฉพาะกองอนุสาวรีย์ประวัติศาสตร์และพระราชวัง (Sous des Monument Historiques et des Palais Nationaux) หน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน หรือใช้คำว่า "อนุสรณ์สถานประวัติศาสตร์" เพื่อให้ครอบคลุมกว้างไปถึงบริเวณสถานที่ สิ่งก่อสร้าง แม้กระทั่งส่วนประกอบอาคารและส่วนตกแต่งอาคาร เครื่องเรือน สิ่งประดับ สนามและสวน โดยมุ่งพิจารณาคุณค่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ในด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี มนุษยวิทยา ศิลปะและสถาปัตยกรรม และในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของฝรั่งเศส ในบรรดาอนุสาวรีย์ประวัติศาสตร์อันได้แก่ โบสถ์ พระราชวัง ปราสาท วัด และอนุสรณ์สถาน รวมทั้งหมดในปัจจุบันที่ขึ้นทะเบียนและได้รับการคุ้มครองประมาณ 17,000 รายการ กองอนุสาวรีย์ประวัติศาสตร์และพระราชวัง แบ่งงานเป็นแผนกต่าง ๆ คือ

- หน่วยคุ้มครองอนุสาวรีย์ประวัติศาสตร์
- หน่วยอนุสาวรีย์ประวัติศาสตร์และพระราชวัง แยกเป็นสถานที่ของรัฐ

และของเอกชน

- หน่วยอสังหาริมทรัพย์ (ซึ่งประกอบด้วยส่วนย่อย ๆ อีกหลายส่วน) การคุ้มครองจะ เริ่มต้นตั้งแต่

- 1) เจ้าของอาคาร ผู้บริหารชุมชน ผู้แทนราษฎรสมาคม เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือประชาชนทั่วไป พบว่าอาคาร สิ่งก่อสร้าง สถานที่ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ สถาปัตยกรรมสมควรได้รับการคุ้มครองให้ยื่นเสนอเรื่องราวต่อกระทรวง
- 2) จัดทำเอกสารรายงานรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งก่อสร้างหรือสถานที่ที่จะขอรับการคุ้มครองโดยมีผู้ลงนามเห็นชอบตามขั้นตอนประจำเขตท้องที่
- 3) ส่งรายงานไปยังหน่วยงานคุ้มครองอนุสาวรีย์ประวัติศาสตร์จะตรวจสอบเอกสารและขอความเห็นไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะการ
- 4) ผู้เชี่ยวชาญจะลงความเห็นรายงานต่อคณะที่ปรึกษาระดับสูงด้านการขึ้นทะเบียน
- 5) จะลงมติเป็น 2 กรณี คือไม่สมควรได้รับการขึ้นทะเบียนจะให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ยื่นคำร้อง เจ้าของอาคาร

หากสมควรได้รับการคุ้มครองจะมี 2 มาตรการ คือ คุ้มครองขึ้นทะเบียน (Inscription et clament) ขึ้นทะเบียนทั่วไป (Inscription) จะสำรวจเพิ่มเติมและจัดทำประกาศกระทรวง เจ้าของอาคารสามารถดำเนินการใดก็ได้เกี่ยวกับอาคารทั้งหมดหรือบางส่วน แต่ต้องแจ้งให้กระทรวงทราบล่วงหน้า 4 เดือน เพื่อรับความเห็นชอบ

ส่วนการขึ้นทะเบียนเฉพาะ (clament) จะทำการสำรวจเฉพาะและจะจัดทำเอกสารตามขั้นตอนให้นายกรัฐมนตรีลงนามประกาศขึ้นทะเบียนเฉพาะ และให้การคุ้มครองเจ้าของอาคารไม่สามารถดำเนินการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับอาคารทั้งหมด หรือแม้กระทั่งบางส่วน หากกระทรวงไม่ได้เป็นผู้ดำเนินการเอง

ในการสนับสนุนเรื่องการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนนั้น นอกจากมีมาตรการคุ้มครองขึ้นทะเบียนอนุสรณ์สถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์แล้ว รัฐบาลฝรั่งเศสยังมีมาตรการด้านงบประมาณจัดสรรในการดำเนินการ หรือให้ความช่วยเหลือทางเทคโนโลยีและบุคลากรสถาบันหรือผู้เชี่ยวชาญอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมของชาติคงอยู่ถาวรต่อไป

2. การอนุรักษ์ในประเทศอิตาลี เมือง Bologna (อำนาจ พิชิตเดช 2528 : 130-131)

เมือง Bologna เป็นเมืองประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันการเป็นตัวอย่งการอนุรักษ์ที่ทางราชการได้ดำเนินการเพื่อป้องกันไม่ให้สถาปัตยกรรมอันมีค่าเสื่อมทรมลงไป ในขณะที่เดียวกันก็สามารถสร้างรูปแบบสำหรับอาคารที่สร้างขึ้นในและรักษาลักษณะสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในเมืองไว้ได้ วิธีการในการดำเนินการพอสรุปได้คือ

- วางผังเมือง และควบคุมการเจริญเติบโตของเมืองในระยะหลังสงคราม และในการพัฒนาของเมืองทั้งหมดคาให้ต่อเนื่องกัน
 - พิจารณาวัตถุประสงค์เดิมในการปรับปรุงเมืองศูนย์กลางประวัติศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยข้อกำหนดสำหรับการตัดแปลงอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมในประวัติศาสตร์ให้เหมาะสมกับสภาพการดำรงชีวิตในปัจจุบันโดยไม่เป็นการทำลายลักษณะของสถาปัตยกรรมเดิมและอนุรักษ์อาคารเก่าในบริเวณนี้
 - พัฒนาการขยายตัวของเมืองจากศูนย์กลาง โดยได้ดำเนินการจัดวางแผนโดยการ
 - จำแนกประเภทของอาคาร
 - กำหนดประโยชน์ใช้สอยของอาคาร
 - กำหนดวิธีการซ่อมแซมสำหรับอาคารแต่ละประเภท ตามลักษณะอาคาร
- โดยมีเป้าหมายจัดกลุ่มของอาคารเป็น 3 ประเภท

กลุ่มที่ 1 บูรณะฟื้นฟู (Restoration) ทำการฟื้นฟูตามหลักเกณฑ์โดยเคร่งครัด และประเภทที่จะทำการฟื้นฟูหรือจะพักไว้ก่อนก็ได้

กลุ่มที่ 2 อนุรักษ์ (Conservation) แบ่งเป็นประเภท คือ ซ่อมแซมเน้นหน้าไปทางส่วนประกอบของรูปด้านหน้า (Facade) และลักษณะของประโยชน์ใช้สอย เช่น โครงสร้างบันได และซ่อมแซมโดยมีขีดจำกัด อนุญาตให้มีการรื้อถอนได้ในส่วนประกอบที่เก่าแก่มาก ๆ และซ่อมแซมส่วนอื่นโดยไม่ทำลายคุณค่าของอาคาร

กลุ่มที่ 3 แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ อนุญาตให้สร้างอาคารใหม่ แทนที่อาคารที่ไม่ได้อนุรักษ์ และรื้อโดยไม่ต้องสร้างใหม่ สำหรับอาคารที่ไม่ได้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เกิดที่ว่างสาธารณะ (Public Openspace) ขึ้นในเมืองการประสบความสำเร็จงานการอนุรักษ์เมือง Bologna ทำให้กลายเป็นตัวอย่างสำหรับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ที่ได้มีการศึกษาและวางแผนการทำงานอย่างดี ซึ่งมีแนวคิดสำคัญ ๆ ในการอนุรักษ์อยู่ 2 แบบคือ

1. หลักการอนุรักษ์เมืองเก่าของ Giancarlo de Carlo (อภิชาติ อุฒธรรักษ์ 2520 : 39) กำหนดแนวทางการพัฒนาและขั้นตอนการปฏิบัติสำหรับเมืองเก่าไว้ดังนี้คือ

- สร้างอาคารเก่าทั้งหมดที่ไม่เข้ากับสภาพแวดล้อมบริเวณที่อนุรักษ์ทั้งด้านการวางผังที่ดิน การออกแบบ ความสัมพันธ์ด้านประโยชน์การใช้สอยและเหตุผลด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์

- ทำลายบางส่วนของอาคารที่เปลี่ยนไปไม่เข้ากับสภาพแวดล้อมและให้ก่อสร้างใหม่ตามแนวทางที่กำหนดไว้

- ปรับปรุง (Remodelling) ภายใต้การควบคุมทั่วไป (General Regulation) เพื่อรักษาคุณภาพของอาคารให้เข้ากับสภาพแวดล้อม

- ปรับปรุง (Rehabilitation) ภายใต้การควบคุมแปลนของอาคารเพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยที่เข้ากับกิจกรรมในปัจจุบันภายใต้รูปร่าง (Form) ของอาคาร โดยแนวทางของ Giancarlo de Carlo มีเป้าหมายในการควบคุมคือ

- ควบคุมการใช้ที่ดิน และประเภทของอาคาร

- ควบคุมกลุ่มของอาคาร โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ของประเภทอาคารและขนาดสัดส่วนของอาคาร

- ควบคุมลักษณะเฉพาะของการออกแบบ (Design Characteristic)

โดยการควบคุมสิ่งต่อไปนี้เป็นคือ

1) การออกแบบรูปร่างหน้าตาของอาคาร (Treatment of Facade)

2) ลักษณะของสถาปัตยกรรม (Architecture Teature)

- 3) การจัดที่ว่างภายในอาคารให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย และคุณค่าทางด้านความงาม
- 4) กำหนดรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรม (Architecture elements) โดยคำนึงถึงคุณค่าทางด้าน การตกแต่งอาคาร
- 5) สำหรับการจัดที่ว่างภายในอาคาร เปิดโอกาสให้เจ้าของอาคารมีอิสระในการจัดแปลน (Freely Remodeled) โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก

ส่วนการกำหนดแนวทางอนุรักษ์ของอีกท่านหนึ่ง คือ Gordon Cully (อภิชาติ อุดมธรรารักษ์, 2520 : 40) กำหนดไว้ 2 ประการคือ

ก) อนุรักษ์ (Preservation) สำหรับอาคารที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

ข) กำหนดแนวทางการเปลี่ยนแปลง (Discipline Change) ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- นโยบายกำหนดความสูงของอาคาร (High Building Policy) สำหรับอาคารสูงต้องคำนึงถึงเส้นขอบความสูงของอาคาร และของเมืองที่เป็นอยู่ (Existing Town sky line) โดยทั่วไปแล้วมักจะมีอาคารที่จัดเป็น Land Mark พยายามรักษาภูมิทัศน์ ขนาดและเส้นของความสูงอาคาร

- แนวทางในการออกแบบ (Design Discipline) คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิสถาปัตยกรรมกับเมืองทางด้านคุณภาพของการมอง (Visual Quality) โดยนำเอาลักษณะของภูมิทัศน์ของเมืองที่เป็นอยู่ คำนึงถึงเส้นความสูงอาคารที่เป็นอยู่ Land Mark คุณภาพของการวางผัง และการจัดที่ว่าง คำนึงถึงการออกแบบอาคารที่จะสร้างใหม่ในบริเวณอนุรักษ์ (Design Infilling)

- แนวทางการออกแบบภูมิทัศน์เมือง (Town scape Discipline) แต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์การวางรูปแบบของผังเมืองต่างกัน การจัดที่ว่างระหว่างอาคาร การจัดที่โล่ง ตัดถนน การออกแบบหรือพัฒนาจะต้องอนุรักษ์ทั้งด้านกายภาพ และคุณภาพของการมอง คำนึงถึงแนวอาคาร (Building line) และการร่นถอยอาคาร (Set Back) ความกว้างของถนนและทางเท้าเดิม รูปทรงของอาคารเดิม (Older Form) ที่มีอิทธิพลต่อมุมมอง ความสัมพันธ์ของที่ว่างใหม่กับของเดิมที่มีอยู่ และความสัมพันธ์ของกลุ่มอาคารเดิมกับ

อาคารใหม่ (Massing) ทั้งนี้การคำนึงถึงสิ่งที่กล่าวมานี้ก็เพื่อให้เกิดความรู้สึกกลมกลืนกับ
โครงสร้างเดิมของเมืองที่เป็นอยู่

3. การอนุรักษ์เมืองในสหรัฐอเมริกา

งานการอนุรักษ์ในสหรัฐอเมริกา เพิ่งมีการตื่นตัวในระยะไม่นานมานี้แต่มีการพัฒนา
รุดหน้าไปอย่างรวดเร็วมาก มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์มากมาย และมีการบรรจุ
หลักสูตรการอนุรักษ์เข้าไปในการศึกษาระดับสูงต่าง ๆ มากมาย ทั้งในมหาวิทยาลัยของรัฐและ
เอกชน ประชาชนทั่วไปให้ความสนใจและให้ความร่วมมือสนับสนุน ตัวอย่าง การอนุรักษ์เมือง
ที่น่าสนใจคือ (อาานวย พิชิตเดช 2528 : 113 - 115) การอนุรักษ์ชุมชน Little Italy
ในกรุงนิวยอร์ก ซึ่งเป็นชุมชนเล็ก ๆ ในกรุงนิวยอร์กอยู่เกือบปลายเกาะแมนฮัตตัน ซึ่งชาวอิตาลี
ได้อพยพมาอยู่ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 นับว่าเป็นความสำเร็จในการวางแผนพัฒนา และอนุรักษ์
สถาปัตยกรรมของเมืองในเวลาเดียวกันก่อนที่จะได้มีการอนุรักษ์บริเวณนี้ใน Little Italy
อนุญาตให้สร้างอาคาร และโรงงานอุตสาหกรรมได้เป็นที่แน่นอนว่าการพัฒนาในทาง
อุตสาหกรรมและความเจริญเติบโตของเมืองย่อมมีผลกระทบต่อคุณค่าของบริเวณ และความ
พยายามที่จะรักษาอาคารที่มีคุณค่าไว้ จึงมีการวางแผนไว้ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นแรกเป็นการ
วางแผนเพื่อพัฒนา

ขั้นที่สอง คือ วางหลักเกณฑ์เพื่อกำหนดเขตอนุรักษ์ และการวางแผนการ
ทำงานเพื่อรักษาและกำหนดลักษณะทางกายภาพบริเวณนี้เอาไว้ และเน้นความสำคัญของคุณค่า
บริเวณ Little Italy โดยยึดความสัมพันธ์ระหว่างอาคารเก่าและอาคารใหม่ในบริเวณ
เป้าหมายในการอนุรักษ์ Little Italy คือ

- สงวนและฟื้นฟูประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน
- รักษาารูปด้านหน้า (Facade) ของอาคาร และลักษณะการค้าแบบ

ค้าปลีกบนถนน

- รักษาสภาพของถนนโดยการพยายามลดความสับสนระหว่างคนเดินและ

ยานพาหนะ

- อนุญาตให้มีการฟื้นฟูและปรับปรุงอาคารเก่าในบริเวณ
- สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี เช่น จัดให้มีที่ว่างสาธารณะและปลูกต้นไม้บนทางเท้า
- ส่งเสริมการเข้าประโยชน์ที่ดินให้คุ้มค่าและสงวนคุณค่าของที่ดินและอาคาร
- ห้ามรื้อ ทาลายอาคารที่มีคุณค่าและเป็นสัญลักษณ์ของบริเวณ Little Italy ประกอบด้วยย่านสำคัญ 3 แห่งคือ ที่พักอาศัยซึ่งเป็นบริเวณอนุรักษ์ที่สำคัญย่านอุตสาหกรรมและถนนมัลเบอรี่ (Mulbrry Street) ซึ่งเป็นย่านการค้าและศูนย์กลางการท่องเที่ยว

บริเวณที่กำหนดให้เป็นบริเวณอนุรักษ์ คือ ถนนมัลเบอรี่ ในบริเวณนี้ประกอบด้วยอาคารพักอาศัย ร้านค้าเล็ก ๆ โรงเรียน โบสถ์ และถนน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของสังคมที่เล็ก ๆ ออกมาเล่นและให้ผู้ใหญ่ออกมาพักผ่อนในวันที่อากาศดี แนวต้นไม้บนถนนแคบ ๆ และอาคารเตี้ยทำให้เกิดความรู้สึกมีความสงบ และเป็นกันเองในชุมชน

เนื่องจากถนนมัลเบอรี่เป็นถนนแคบ ๆ จึงกำหนดความสูงของอาคารไว้ไม่เกิน 7 ชั้น และจะต้องถอยร่นแนวอาคารเข้าไปบนชั้นที่ 6 อนุญาตให้สร้างอาคารคลุมพื้นที่ได้ อาคารที่สร้างใหม่จะต้องสอดคล้องกับอาคารเก่าทั้งในด้านความสูงและรูปร่างข้อบังคับ เน้นหนักกันชั้นล่างของอาคารเช่น การเจาะประตู หน้าต่าง เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการเกิดช่องว่างระหว่างกำแพงของอาคารและเพื่อความสะดวกของคนเดินถนน ที่ใดเป็นที่ว่างเกินกว่า 20 ฟุต จะต้องจัดเป็นสนามหรือตกแต่งด้วยงานศิลปกรรม เช่น รูปปั้น กำหนดวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่นแก่ถนน จัดให้มีที่จอดรถโดยไม่ขัดกับสภาพแวดล้อมของบริเวณ

ข้อบังคับในการออกแบบสำหรับถนนมัลเบอรี่ เน้นถึงเรื่องความสูงของอาคารและพื้นที่ที่มีอาคารคลุม กำหนดลักษณะด้านหน้าของร้านค้า เพื่อที่จะรักษาสภาพเดิมของถนนไว้และการติดตั้งป้ายโฆษณา เช่น

- ตู้กระจกสำหรับแสดงสินค้าหน้าร้านจะต้องสูงจากถนนไม่เกิน 20 ฟุต 6 นิ้ว และมีความสูงระหว่าง 8 ฟุต - 10 ฟุต
- ประตูทางเข้าหน้าร้านจะต้องถอยร่นเข้าไปจากด้านหน้าไม่ต่ำกว่า 2 ฟุต
- ป้ายโฆษณาทุกชนิดจะต้องไม่บดบังเสาเฉลียงหรือประตูอาคาร

ในเวลา 2 ปี หลังจากที่ได้มีการฟื้นฟูบริเวณนี้ใหม่ ก็ได้มีกฎหมายอนุรักษ์ Little Italy และการอนุรักษ์ Little Italy ได้กลายเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์บริเวณอื่น ๆ

4. การอนุรักษ์เมืองในประเทศเยอรมัน (มิวนิค) (อรศิริ ปาณินท์ 2528 : 7-8)
อ้างถึงใน จารุณี ศิริมังคะลา 2531 : 14-15)

สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของเมืองมิวนิค ประเทศเยอรมันตะวันตก เน้นที่การอนุรักษ์อาคารพักอาศัย และร้านค้าขายในเมือง ลักษณะอาคารพักอาศัยเป็นแบบ ทาวน์เฮาส์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของศิลปะสถาปัตยกรรมแบบ Art Nouveau ซึ่งตั้งอยู่บริเวณ รอบนอกของศูนย์กลางเมืองสามารถเป็นตัวกลางที่จะศึกษาได้ถึงเรื่องราวของสถาปัตยกรรม การเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการก่อสร้าง ลักษณะ พิเศษดังกล่าวนี้พิจารณาได้จากโครงการพัฒนาย่านพักอาศัยของ Theodor Fischer ซึ่งเป็น ย่านซึ่งมีสถาปัตยกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนีโอ-เยอรมัน เรอเนซองซ์ นีโอ-บาโรค และอาร์ต นูโว

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของกลุ่มอาคารดังกล่าวข้างต้น ดำเนินการอนุรักษ์เริ่มจากการปรับปรุง บูรณะสภาพอาคารและส่วนประณีตสถาปัตยกรรม อนุรักษ์ถนน จตุรัส และสถานที่สาธารณะ ซึ่งแสดงถึงการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมของผู้คนใน เมือง รวมทั้งการกระตุ้นและเร่งเร้าให้ประชาชนให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการ อนุรักษ์อาคารและสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย การให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อมของเมืองมิวนิคนี้ได้รับความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐบาล ประชาชน เอกชน ตลอดจนนักศึกษาและสถานศึกษา ซึ่งให้การศึกษาด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม มีการตั้ง เป้าหมายชัดเจนให้มิวนิคสวยงาม เพื่อต้อนรับการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก 1972 รัฐและภาคเอกชน ให้รางวัลการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแก่ประชาชน ให้การสนับสนุนในด้านการเงิน การบริการ ตลอดจนเทคนิคในการอนุรักษ์ต่าง ๆ รัฐเพิ่มงบประมาณเกี่ยวกับการอนุรักษ์ จนในที่สุดการ อนุรักษ์สภาพแวดล้อมของ เมืองมิวนิคสามารถบรรลุเป้าหมายตามที่แผนการพัฒนาของ เมืองตั้งไว้ได้

ในปัจจุบันนี้ เป้าหมายและนโยบายการอนุรักษ์ การควบคุมรักษาอาคาร สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ การออกแบบสถาปัตยกรรม พังเมือง ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป มาก เพราะคนส่วนใหญ่เริ่มมองเห็นคุณค่าในแง่มุมทางประวัติศาสตร์มากขึ้น เพราะเป็นมรดกที่มี อาจหาชมได้ยาก เพราะคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นเรื่องซึ่งผูกพันกับวิวัฒนาการด้านศิลปะ ความงามที่เป็นส่วนประกอบอันชี้ให้เห็นถึงคุณภาพสังคม การอนุรักษ์บริเวณพื้นที่ของเมือง ของ อาคารสถานที่ และแหล่งชุมชนได้กลายเป็นประเด็นที่สำคัญของขั้นตอนอันซับซ้อนในเรื่องการวาง แผนผังเมือง ทั้งนี้หมายความว่าสถาปนิกและนักผังเมืองจะต้องพิจารณาถึงการแก้ปัญหาในแง่มุม ของการวางแผนสังคมอีกด้วย การคำนึงถึงลักษณะการแก้ปัญหาในขอบเขตกว้างชี้ให้เห็นการ เปลี่ยนแปลงของสภาพความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสภาพแวดล้อม สถาปนิกและนักผังเมืองไม่ควร พิจารณาการแก้ปัญหาเรื่องกายภาพโดยคำนึงแต่การจัดปัญหาแง่เดียว ควรพิจารณาถึงการ ประหยัดทรัพยากรให้ได้มากที่สุดในด้านแง่มุมต่าง ๆ หรือกลับไปค้นคว้าศึกษาเทคนิควิธีการต่าง ๆ ของอดีต แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับเทคนิคสมัยใหม่ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นจะต้องจัดวางระบบ โครงสร้างทางกฎหมายและหลักเกณฑ์การก่อสร้าง รวมทั้งนโยบายการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ สอดคล้องกับเหตุการณ์ โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอนุรักษ์ในประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยนั้นความคิดและการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน สถาปัตยกรรม ตลอดจนเขตประวัติศาสตร์ เขตเมืองเก่า แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ได้รับการสนใจแพร่หลายเป็นเวลานานนักแต่หากมองย้อนกลับไปในอดีตจะพบว่ามีการวางแผนป้องกันการทำลาย และการทำความเสียหายที่จะเกิดแก่สิ่งของ สถานที่ซึ่งมีความสำคัญทางศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งคมมาโดยตลอด หากแต่มีวัตถุประสงค์เฉพาะในเรื่องดังกล่าวเพียงด้านใน ด้านหนึ่งเท่านั้นอย่างไรก็ดีล้วนแสดงถึงความพยายามในการอนุรักษ์ โดยมาตรการด้านการบริหาร และกฎหมายเป็นแนวความคิดพื้นฐานบางประการของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนในอดีต เช่น (ม.ร.ว. ช่างวูฒิ วรารณ 2531 : 28-30)

- ในรัชกาลที่ 1 สมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีการตรากฎหมายตราสามดวงเป็น บทลงโทษ ผู้กระทำการทำลายพระพุทธรูป สถูปเจดีย์ สิ่งที่พระเจ้าอยู่หัวและราชบุตร เคารพนับ ถือ ซึ่งถือการกระทำดังกล่าวอยู่ในลักษณะโจรอุณณฎโทษ

- ในรัชกาลที่ 4 สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกฎหมายประกาศให้ ประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนผูกพันกับสถานที่สำคัญ เช่น อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณข้างเคียง ของวัดวาอารามต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อโบราณสถานที่อยู่ใกล้บ้านตน และยังครอบคลุมใช้บังคับคน ต่างชาติและคนนอกศาสนาอีกด้วย

- ในรัชกาลที่ 6 สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ ในปีพุทธศักราช 2466 โดยให้กรมการทอพระสมุท วชิรญาณเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนผู้มื่ออำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาโบราณวัตถุสถาน เป็นราชบัณฑิตยสภา ในปี พ.ศ. 2496

- ในรัชกาลที่ 7 สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2419 มี การตราพระราชบัญญัติพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ซึ่งการปฏิบัตินี้เท่ากับเป็นการขึ้นทะเบียน และดูแลโบราณ ศิลปะวัตถุต่าง ๆ และรวมไปถึงการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและ

ศิลปวัตถุออกนอกประเทศ ต่อมาได้ประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติทั้งสอง และออกพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติให้อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. 2477 มีการเพิ่มมาตรการลงโทษ และมีความตื่นตัวในการขึ้นทะเบียนโบราณสถานในช่วงปี พ.ศ. 2478-2479 เป็นส่วนมาก เมื่อ พ.ศ. 2504 มีการพิจารณาแก้ไข ปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์อีกครั้งหนึ่งด้วยเหตุผลที่จะขยายความคุ้มครองโบราณวัตถุ โบราณสถานให้กว้างขวางเป็นเขตโบราณสถาน แก้ไขบทบัญญัติ บทลงโทษเหมาะสมกับกาลเวลายิ่งขึ้น

งานอนุรักษ์ที่มีในกาลต่อมา ที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิทยานิพนธ์ คือ

1. โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ (ดร.บัณฑิต จุลาศัย : 13)

เนื่องจากความสำคัญของกลุ่มอาคารในเขตพระบรมมหาราชวัง และอาคารสำคัญข้างเคียงที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดมหาธาตุ พระราชวังบวรสถานมงคล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตึกถาวรวัตถุ แนวกำแพงเมือง คลองคูเมือง ศาลหลักเมือง ตั้งอยู่กลางพระนครและเป็นสถานที่สำคัญของชาติ ดังนั้นแนวความคิดในการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ จึงพิจารณาครอบคลุมทั้งอาณาบริเวณโดยรอบ รวมไปถึงสภาวะแวดล้อมข้างเคียง เช่น ย่านที่พักอาศัย ย่านการค้า สถานที่ศึกษาและบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา จึงจัดวางโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อวางแผนในการพัฒนาบริเวณทั้งหมดที่เรียกว่าเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชั้น ชั้นในคือบริเวณที่ล้อมรอบด้านแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหนึ่ง และคลองหลอดอีกด้านหนึ่ง ส่วนชั้นนอกคือ บริเวณต่อมาจนถึงคลองโอรังอ่างและคลองบางลำภู ในปีเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี พ.ศ. 2525 คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมีนโยบายที่จะพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม ที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี จึงเป็นเจ้าของเรื่องในการวางแผนโครงการดังกล่าว โดยร่วมมือกับกรมศิลปากร กรุงเทพมหานคร ตลอดจนนักวิชาการและหน่วยงานเอกชนจัดทำแผนการปรับปรุงอนุรักษ์โบราณสถาน ประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม จัดทำนโยบายการราชที่ดินควบคุมประเภทของการราชที่ดินให้เหมาะสม เช่น ห้ามการประกอบอุตสาหกรรม การพาณิชย์กรรม ยกเว้นบางส่วนที่บริการเฉพาะชุมชน กำหนดพื้นที่ว่าง ความสูงของอาคาร ระเบียบของอาคารริมน้ำ ระบบการจราจรป้ายโฆษณา โดยให้บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นศูนย์กลาง

วัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาบันการศึกษา ศูนย์บริหารราชการ พร้อมทั้งให้มีการขยายตัวของพาณิชยกรรม อุตสาหกรรมและกิจการอื่น ๆ ที่ดึงดูดให้เกิดความหนาแน่นแออัด และก่อให้เกิดปัญหามลพิษ และส่งเสริมให้มีพื้นที่ว่างเปล่าให้มากที่สุด เพื่อส่งเสริมและเชิดชูความสง่างามของพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และโบราณสถานสำคัญ บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกให้การใช้ที่ดินเป็นไปตามลักษณะ เดิมที่เป็นอยู่ เช่น การพาณิชยกรรม ที่บางลำภู วังบูรพา ปากคลองตลาด ซึ่งคณะกรรมการมีนโยบายให้เป็นแหล่งบริการประชาชนในท้องถิ่นเป็นต้น ในการวางแผนทางการอนุรักษ์และพัฒนานั้นได้พิจารณาภาพโดยรวมทั้งพื้นที่ถึงลักษณะการใช้ที่ดินที่เหมาะสมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาวต่อไป (จารุณี ศิริมังคะลา : 27)

วัตถุประสงค์

เนื่องจากรัฐบาลได้เห็นความสำคัญของบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเห็นควรวางให้มีมาตรการควบคุมโครงการและการก่อสร้างต่าง ๆ ภายในบริเวณนี้ไม่ให้เป็นการทำลายความสง่างามของโบราณสถาน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่ออนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป
2. เพื่อปรับปรุงพื้นที่ว่างบางส่วนให้เป็นที่ว่างและสวนสาธารณะ เพื่อการพักผ่อน
3. เพื่ออนุรักษ์อาคารสถานที่ ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์
4. เพื่อจําแนกและกำหนดประเภทการใช้ที่ดิน ให้เป็นสัดส่วนและให้ประสานกับระบบถนน แผนการจราจรและระบบสาธารณูปโภคของเมือง

พื้นที่โครงการ

บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ คือ พื้นที่ระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองรอบกรุง (คลองบางลำภู-ร่องอ่าง) มีเนื้อที่ทั้งหมด 4.1 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,538 ไร่ แบ่งออกเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน และกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก (แผนที่ 2.1)

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน คือ บริเวณที่อยู่ภายในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านพระบรมมหาราชวัง ไปจนถึงคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด) มีเนื้อที่ประมาณ 1.8 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,125 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก มีอาณาเขตถัดจากคลองคูเมืองเดิมไปจนถึงคลองรอบกรุง มีเนื้อที่ประมาณ 2.3 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,413 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงบวรนิเวศ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ และแขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร

การดำเนินงานของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์

1. กำหนดนโยบาย แผน แนวทาง และมาตรการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ แผนนโยบายการใช้ที่ดินบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์และการออกกฎหมาย แผนอนุรักษ์และปรับปรุงสิ่งก่อสร้างภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

จากแนวทางดังกล่าวข้างต้น ได้มีโครงการต่าง ๆ ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการ โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

ก. โครงการรื้อฟื้นโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ โครงการรื้อฟื้นพระที่นั่งภูวนทีศันัยและหอกลองประจำเมือง โครงการรื้อฟื้นสะพานหก โครงการรื้อฟื้นประตูป้อมวังหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ข. โครงการพัฒนาพื้นที่เฉพาะภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ มีเป็นจำนวนมาก เช่น การย้ายตลาดนัดสนามหลวง หาบเร่ และแผงลอย การย้ายแผงหนังสือสนามหลวงการจัดสร้างสวนสาธารณะ และพลับพลาที่ประทับชั่วคราวของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การปรับปรุงบูรณะปฏิสังขรณ์และพัฒนาคลองคูเมืองเดิม การศึกษาสำรวจพื้นที่แห่งพระราชวังสนามจันทร์ และแห่งพุทธทาสสถานศึกษาของกรุงเทพมหานคร และโครงการย้ายสถานที่ราชการที่ไม่ควรจะต้องอยู่ในบริเวณนี้ เป็นต้น

2. มาตรการที่นำมาใช้ในการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปตามนโยบาย ที่ได้กำหนดไว้ ได้แก่

ก. มาตรการชั่วคราวในการควบคุมการก่อสร้างอาคารภาครัฐบาล เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการฯ ได้พิจารณาให้ความเห็นในโครงการก่อสร้างอาคารของรัฐ จำนวน 40 โครงการ

ข. มาตรการสนับสนุนด้านงบประมาณแก่หน่วยงานดำเนินการแบ่งเป็น

- สนับสนุนโครงการรื้อฟื้นโบราณสถาน เช่น พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
- สนับสนุนโครงการพัฒนา เช่น โครงการจัดสร้างสวนสาธารณะ และพลับพลาที่ประทับชั่วคราวของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

- สนับสนุนโครงการก่อสร้างอาคาร เช่น การขยายการศึกษาของมหาวิทยาลัยศิลปากรไปยังวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

- การย้ายสถานที่ราชการ
- การบูรณะพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ค. มาตรการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ได้แก่

- ใช้อำนาจนิติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างตัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน

- ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง
ตัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์
ชั้นนอก

ง. มาตรการด้านการป้องกันความเสียหายต่อโบราณสถาน ได้แก่
การห้ามรถบรรทุก ขนาดหนักตั้งแต่ 3 เพลาขึ้นไป ผ่านเข้าไปบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน
การจัดระบบการจราจร และการจัดสถานีต้นทาง ข.ส.ม.ก.

3. การควบคุมให้เป็นไปตามแนวนโยบายและแนวทางที่กำหนดไว้

ก. การติดตาม ประเมินผลของการดำเนินโครงการตามมติ
คณะกรรมการฯ

ข. การมอบหมายให้หน่วยงานปฏิบัติ ดำเนินการและรายงานผลต่อ
คณะกรรมการ

ค. การปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ

สำหรับโครงการย้ายสถานที่ราชการ ซึ่งจะ เป็นเหตุให้เกิดพื้นที่ว่าง
เป็นอย่างมากในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ มีแนวความคิดพอสรุปได้ ดังนี้

1. หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่หลักที่ส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบัณฑิตยสถาน ให้ตั้งอยู่ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ตามเดิม แต่ใน
กรณีที่มีปัญหาการรั้งพื้นที่ ได้เสนอให้มีการขยายพื้นที่ไปใช้พื้นที่ของสวนราชการที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง
เคียงกัน ซึ่งหน่วยราชการนั้นสมควรย้ายออกไป

2. หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ด้านบริหาร เป็นหลักและเป็นหน่วยงาน
สูงสุดในแต่ละกระทรวง ทบวง กรม ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ให้คงตั้งอยู่ในบริเวณเดิม
เช่น สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย และสำนักงานปลัด
กระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น

3. หน่วยงานราชการกระทรวงยุติธรรม ได้แก่ ศาลต่าง ๆ ซึ่งเป็น
สถาบันสูงสุดสถาบันหนึ่งในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ให้คงอยู่ในที่ตั้งเดิมต่อไป

4. หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่บริการเป็นหลักและบริหารเป็นรอง และไม่เกี่ยวข้องับกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมส่วนใหญ่ มีประชาชนไปมาติดต่อเป็นจำนวนมาก ทำให้มีความต้องการใช้พื้นที่สูง ทั้งพื้นที่อาคาร และบริเวณสำหรับจอดรถ และหน่วยงานยังสร้างปัญหาการจราจรคับคั่งรอบ ๆ บริเวณ ตลอดจนพื้นที่เป็นปัญหาต่อชุมชน จึงสมควรย้ายออกจากพื้นที่ดั้งเดิม เพื่อไปตั้งในที่อื่น ๆ ที่เหมาะสมต่อไป

นอกจากตัวอย่างการอนุรักษ์ในโครงการกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ในกรณีของผังเมืองรวมที่ประกาศใช้บังคับในท้องที่อำเภอเมือง และบริเวณข้างเคียงของจังหวัดเชียงใหม่เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ นับเป็นผังเมืองรวมของเมืองใหญ่เมืองแรกที่ประกาศใช้และมีประเด็นที่น่าสนใจ เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนโดยตรง กล่าวคือ ผังเมืองรวมดังกล่าว นอกจากเป็นนโยบายและมาตรการ เพื่อจัดระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีประสิทธิภาพตอบสนองการพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของชุมชนแล้วยังให้ความสำคัญในการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมซึ่งมีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้เป็นเอกลักษณ์ของเมืองด้วย ทั้งนี้มีการกำหนดประเภทการใช้ที่ดินพิเศษ ประเภทการอนุรักษ์เพื่อการส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ในบริเวณเขตเมืองเก่าภายในคูและกำแพงเมืองโบราณ โดยให้ใช้ประโยชน์เฉพาะเพื่อการส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น อุตสาหกรรมหัตถกรรม อุตสาหกรรมท่องเที่ยว อยู่อาศัย การสาธารณสุขโรคและสาธารณสุขการ และห้ามการก่อสร้างอาคารสูงเกิน 3 ชั้น ห้ามการใช้ที่ดินประเภทที่อาจก่อให้เกิดปัญหามลภาวะ เช่น โรงงาน โรงแรม คลังเชื้อเพลิง คลังวัตถุระเบิด เป็นต้น

2. นโยบายและกฎหมายที่มีผลเกี่ยวข้องต่อการอนุรักษ์

ในด้านของการอนุรักษ์เอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน แม้ว่า จะยังไม่ได้ได้รับความสนใจในหมู่ประชาชนทั่วไปเท่าที่ควร แต่ในการกำหนดนโยบายระดับประเทศและระดับท้องถิ่นหลายหน่วยงานก็ได้ให้ความสนใจ และมีการกำหนดนโยบายที่มีผลต่อการอนุรักษ์ไว้เป็นการเฉพาะ กล่าวคือ

1. นโยบายระดับประเทศ ระดับเมือง และระดับท้องถิ่น

1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีนโยบายชะลอการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร และกระจายกิจกรรมเศรษฐกิจไปสู่ชุมชนหลักในภูมิภาคและในเขตปริมณฑลให้สามารถเป็นฐานการจ้างงานและกระจายประชากรไปอยู่ในเขตปริมณฑล แทนการเดินทางเข้ามาหางานและบริการในกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ในส่วนของแผนพัฒนาสังคม แผนพัฒนาคุณภาพของคน พัฒนากำลังคนและแรงงาน ได้ระบุให้ดำเนินการในด้านฟื้นฟู อนุรักษ์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของชาติเน้นการธำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตและค่านิยมอันดีงามของไทย ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5

2. ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2544 โดยสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย การจัดทำผังเมืองรวมฉบับนี้ สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยในด้านของการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของชาติ ผังเมืองรวมกรุงเทพฯ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ให้มีการส่งเสริม และรักษาโบราณสถาน วัฒนธรรม และสิ่งสำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าต่อความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อมและเอกลักษณ์ของกรุงเทพมหานคร ในการนี้ได้กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ (บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออก ถึงเขตคลองรอบกรุง) เป็นบริเวณอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งบริเวณดังกล่าวนับเป็นศูนย์รวมของมรดกทางวัฒนธรรม เป็นที่ตั้งทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่ล้ำค่าของประเทศ สมควรที่จะอนุรักษ์อาคารสถานที่เหล่านี้ และสภาพแวดล้อมโดยรอบให้ปลอดจากการรุกรานของกิจกรรมประเภทอื่น ๆ เพื่อดำรงไว้เป็นสมบัติของชาติและสืบทอดให้แก่อนุชนรุ่นต่อไป

3. แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2530-2534) โดยกรุงเทพฯ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ว่า เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม เป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติ แต่ปัจจุบันการพัฒนาต่าง ๆ ในบริเวณก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพแวดล้อมและโบราณสถานอย่างรุนแรง จึงมีนโยบายในการอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม และพัฒนาส่วนอื่น ๆ หรือกิจกรรมอื่น ๆ

ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งมีการสำรวจสภาพโบราณสถาน รูปแบบทางศิลปะ สภาพแวดล้อม การต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2520-2524) มีการกำหนดแผนดำเนินงานในรูปของโครงการต่าง ๆ หลายโครงการ เช่น

- โครงการดำเนินการปรับปรุงพื้นที่บริเวณท่าพระจันทร์
- โครงการดำเนินการปรับปรุงพื้นที่อนุสาวรีย์ท้าวสุทนต์
- โครงการบูรณะปรับปรุงป้อมมหากาฬและบริเวณโดยรอบ
- โครงการสวนสาธารณะป้อมพระสุเมรุ
- โครงการบูรณะปรับปรุงกำแพงเมือง หน้าวัดบวรนิเวศ (ดำเนินการร่วมกับกรมศิลปากร)
- โครงการดำเนินการบูรณะและปรับปรุงอุปกรณ์สาธารณะริมคลองคูเมืองเดิม
- โครงการศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการวางผังบูรณะปรับปรุงอาคารสิ่งก่อสร้าง และบริเวณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (ดำเนินการร่วมกับกรมศิลปากร)
- โครงการศึกษาสำรวจเพื่อบูรณะ ปรับปรุง บริเวณย่านการค้าและพักอาศัย
- โครงการปรับปรุงบริเวณสนามหลวงและสนามชัย

4. โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ โครงการนี้เน้นเป็นโครงการที่มีเป้าหมาย เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยตรงที่สุด โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ได้ดำเนินการกำหนดนโยบายและแผนงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ กำหนดหลักเกณฑ์การก่อสร้างอาคารทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนให้สอดคล้องกับนโยบายอนุรักษ์ ฯลฯ แล้วเสร็จไปหลายโครงการ และที่สำคัญ คือ มีการร่วมมือกับภาคเอกชนในการจัดประกวดการออกแบบวางผังเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี ของการก่อตั้ง วันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2525 ความสำเร็จของโครงการดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึงความร่วมมือและประสานงานกันของนักวิชาการรัฐบาลและภาคเอกชน ที่ต้องการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในเชิงการอนุรักษ์อย่างจริงจัง เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์วัฒนธรรมชั้นเอกของชาติ อันนับเป็นนิมิตหมายที่ดีของการดำเนินการกรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป

นอกจากนี้ โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ยังร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น ในการประกาศข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้งานหรือ เปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงเทพมหานครชั้นในและชั้นนอก ตามในโครงการรื้อฟื้นโบราณสถานสำคัญ ๆ หลายแห่ง ดังกล่าวในรายละเอียดข้างต้นแล้ว รวมทั้งพิจารณาเตรียมการขยายอาณาเขตพื้นที่อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ออกมาถึงเขตคลองผดุงกรุงเกษม และบริเวณอื่นที่สมควรทำการอนุรักษ์ต่อไป

กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในด้านของกฎหมายที่ประกาศใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน มีกฎหมายหลายฉบับที่น่าสนใจ และอาจนำมาไว้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ ได้แก่

1. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบำรุงรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่าง ๆ การขึ้นทะเบียนโบราณสถานและการกำหนดเขตที่ดินโดยรอบให้เป็นเขตโบราณสถานตามสมควร รวมไปถึงการให้โอกาสแก่ผู้ครอบครองเขตโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุ มีโอกาสยื่นคำร้องคัดค้านการขึ้นทะเบียนฯ ต่อศาลได้ นอกจากนี้ยังมีสาระเกี่ยวกับการควบคุมการก่อสร้าง ซ่อมแซมแก้ไข เปลี่ยนแปลงโบราณสถานและอาคารภายในเขตโบราณสถานที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนฯ แล้ว บทลงโทษการลักลอบขุดค้นสิ่งใด ๆ ภายในบริเวณโบราณสถาน การเบียดบัง ทลายโบราณสถาน

2. พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดฯ พ.ศ. 2503 มีประเด็นเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดของบ้านเมือง ซึ่งประชาชนมีส่วนร่วมด้วย เช่น การรักษาความสะอาดบนทางเท้า คู คลอง การดูแลไม่ปล่อยให้อาคารเกิดความสกปรกรกรุงรัง นับว่ากฎหมายฉบับนี้เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองมาก

3. พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนผังและโครงการดำเนินการเพื่อพัฒนาารรักษาบริเวณเฉพาะแห่ง หรือกิจการที่เกี่ยวข้องกับเมือง และบริเวณที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์แก่การผังเมือง การสำรวจข้อมูล การรื้อย้ายอาคารที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับปรุง และการระงับยับยั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่ไม่เป็นไปตามแผน อย่างไรก็ตามกฎหมายฉบับนี้มีข้อจำกัดในการปฏิบัติ เนื่องจากสาระสำคัญของกฎหมายไม่ครอบคลุมถึงการคุ้มครองสิทธิ และผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับจากการคุ้มครองทั้งผู้ดำเนินการ และเจ้าของที่ดิน หรือผู้อยู่อาศัยเดิม

4. พระราชบัญญัติควบคุมอาคารฯ พ.ศ. 2522 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับอาคารที่สร้างใหม่ ต้องมีความมั่นคงแข็งแรง มีความปลอดภัย การป้องกันอัคคีภัย การสาธารณสุข การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การผังเมือง การสถาปัตยกรรม และการอำนวยความสะดวกแก่การจราจรถูกต้องตามหลักเกณฑ์ และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองกฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดโทษของผู้ปลูกสร้างอาคารผิดพระราชบัญญัติ นับว่าเป็นการป้องกันมิให้เกิดความเสื่อมทรามของลักษณะทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมได้มาก

5. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเรื่องควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ. 2522 เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติฉบับนี้คือ เนื่องจากขณะนี้การควบคุมการก่อสร้างไม่มีเทศบัญญัติ และกฎกระทรวงใช้บังคับอยู่หลายฉบับ กล่าวคือ ในเขตเทศบาลนครกรุงเทพเดิมใช้เทศบัญญัติของเทศบาลกรุงเทพ ในเขตเทศบาลนครธนบุรีเดิมใช้เทศบัญญัติของเทศบาลนครธนบุรี และในพื้นที่กรุงเทพมหานครส่วนที่อยู่นอกเขตเทศบาลเดิมใช้กฎกระทรวง พ.ศ. 2498 ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พุทธศักราช 2479 ประกอบกับเทศบัญญัติและกฎกระทรวงดังกล่าวไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครขึ้น

อาคารที่ปลูกสร้างในกรุงเทพมหานครปัจจุบันถูกควบคุมด้วยข้อบัญญัติ พ.ศ. 2522 นี้ เป็นส่วนใหญ่และเมื่อนำมาใช้ควบคุมการปลูกสร้างอาคารในกรุงเทพมหานคร ความไม่เหมาะสมในข้อบัญญัติบางข้อได้ทำลายสภาพแวดล้อมและสัดส่วนของเมือง โดยเฉพาะในเรื่องความสูง ความสูงตามที่ข้อบัญญัติกำหนดขึ้นตามข้อ 71 บัญญัติได้ว่า

"ห้ามมิให้ปลูกสร้างอาคารสูงกว่าระดับพื้นที่ดิน เกินสองเท่าของระยะจากผนังด้านหน้าของอาคารจดแนวถนนผากตรงข้าม"

อาคารเก่าในกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น อาคารตึกแถวโดยส่วนใหญ่มีความสูงจากพื้นชั้นแรกถึงเพดานประมาณ 3.75 เมตร และชั้นที่ 2 และ 3 มีความสูงประมาณ 3.00 เมตร ตัวอาคารมีความสูง 2-3 ชั้น โดยทั่วไปหลังคาเป็นแบบจั่วหรือปั้นหยา ดังนั้นเมื่อมีการปลูกสร้างอาคารใหม่ตามข้อบัญญัติฯ ขึ้น ความสูงของอาคารจะเปลี่ยนไป เกิดการเปรียบเทียบกันขึ้นกับอาคารเก่า ความสูงดังกล่าวนี้ ทำให้เส้นขอบฟ้าของเมืองเปลี่ยนไปเป็นการทำลายเส้นขอบฟ้าเดิมของเมืองด้วย

6. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องอาคารจอตระยนต์ พ.ศ. 2521 เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติฉบับนี้ เนื่องจากยังไม่มีข้อบัญญัติอาคารจอตระยนต์ขึ้นใช้บังคับในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นเหตุให้ต้องนำข้อบังคับเกี่ยวกับลักษณะอาคารชนิดอื่นมาใช้บังคับซึ่งไม่เหมาะสมและเพื่อให้เหมาะสมกับความเจริญในสภาพปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับอาคารจอตระยนต์นี้ขึ้น ประเด็นหลักของกฎหมายฉบับนี้ คือ การกำหนดแนวรัศมีอาคาร กำหนดส่วนเปิดโล่งของอาคารจอตระยนต์ และการให้มีระบบท่อตันน้ำดับเพลิง ฯลฯ

7. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารชนิดใดหรือประเภทใด ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร 2 ฉบับนี้ ก็เนื่องจากว่าบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมอันสำคัญของประเทศในทุกระดับ จึงปรากฏว่า ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวได้เกิดมีปัญหาทางด้านการจัดวางผังเมือง การใช้ที่ดิน การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุอันเป็นมรดกสืบทอดความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาติ และปัญหาทางสภาวะแวดล้อม ดังนั้น เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวอันจะพึงมีมากยิ่งขึ้นในอนาคต จึงได้ตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร 2 ฉบับนี้ขึ้น

จะเห็นได้ว่า ในการกำหนดนโยบายระดับต่าง ๆ ของรัฐบาล ได้ให้ความสำคัญและต้องการทำการอนุรักษ์บริเวณที่มีคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และเป็นเอกลักษณ์ของชาติ โดยเฉพาะบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ (หมายถึงบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านตะวันออก ถึงเขตคลองรอบกรุง) สอดคล้องกันตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ของท้องถิ่น รวมทั้งความร่วมมืออย่างเต็มที่ของนักวิชาการ และภาคเอกชนทั้งในอนาคต อาจขยายเขตพื้นที่อนุรักษ์ออกไปจนถึงเขตคลองผดุงกรุงเกษม หรือพื้นที่อื่นที่เหมาะสมต่อไป แต่ในทางปฏิบัติ พบว่ามีกฎหมายที่จะใช้เป็นเครื่องมือในทางอนุรักษ์น้อยมาก และไม่ชัดเจนกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์โดยตรง สิ่งที่ทำให้ได้ผลที่สุดในขณะนี้ ได้แก่ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างฯ บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ 2 ฉบับเท่านั้น

ความร่วมมือของภาคเอกชนในการอนุรักษ์

นอกจากโครงการของภาครัฐบาลดังกล่าวแล้ว ในส่วนของภาคเอกชนหรือกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจในการพัฒนาสังคม ให้ดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความเจริญในอดีต และนับเป็นสมาคมที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการดำเนินการอนุรักษ์ในประเทศไทย ที่สมควรกล่าวถึงมี 2 สมาคม คือ

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

สมาคมได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2476 โดยสถาปนิก 7 ท่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อ "ช่วยส่งเสริมวิชาสถาปัตยกรรมให้เจริญ และเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป ทั้งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ในระหว่างสมาชิกด้วยกัน" และในปี พ.ศ. 2497 สมาคมได้เข้าอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ กิจกรรมของสมาคมในระยะแรก มุ่งส่งเสริมและคุ้มครองสมาชิกให้ได้รับผลดีในการประกอบวิชาชีพ ต่อมา พ.ศ. 2511 สมาคมได้จัดตั้งกรมวิชาการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมขึ้น อันนับเป็นการเริ่มต้นกิจกรรมของสมาคมที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างพัฒนาสังคม คณะกรรมการประกอบด้วยสถาปนิกและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ในระยะแรกได้ดำเนินการเสนอแนะทางราชการให้มีการรักษาอาคารสถานที่ที่สำคัญ เช่น ข้อเสนอเกี่ยวกับการรักษาศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่ เสนอให้ระงับการรื้อพระราชวังสราญรมย์ เสนอโครงการปรับปรุงสวนลุมพินี เสนอการรักษาพระอุโบสถ

โบราณวัตถุสัมพันธวงศ์ เป็นต้น นอกจากนี้คณะกรรมการยังจัดทำบัญชีอาคารสถานที่ที่สำคัญทางสถาปัตยกรรม (Inventory) จัดการอภิปรายและออกวารสารอาษาฉบับพิเศษ หรือฉบับกรรมการวิชาสาขานุรักษ์ศิลปกรรม เพื่อเป็นการเผยแพร่งานด้านอนุรักษ์ศิลปกรรมมาให้ประชาชน หน่วยงานเอกชนและหน่วยงานของรัฐ ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาบูรณะศิลปสถานของชาติ

ใน พ.ศ. 2512 นายพินิจ สมบัติศิริ ประธานกรรมการได้ยื่นหนังสือถึงจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี เพื่อแถลงให้ทราบถึงการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติ และขอความสนับสนุนจากภาคเอกชนและรัฐบาลเพื่อประโยชน์ของประเทศ รัฐบาลให้ความเห็นชอบและให้การสนับสนุนโดยให้สมาคมแต่งตั้งผู้แทน ร่วมในคณะกรรมการสำรวจและหาทางป้องกันปราบปรามการทำลายโบราณวัตถุร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้ ภาคเอกชนยังให้การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ เช่น สยามสมาคม มูลนิธิเอเชีย มูลนิธิฟอร์ด เป็นต้น

กรรมการวิชาการสาขานุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมได้ดำเนินงานเพื่ออนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของชาติมานับเป็นเวลานาน มีผลงานสำคัญ ๆ โดยเฉพาะบนพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ดังนี้

- พ.ศ. 2511 - นิทรรศการพระนคร เมื่อ 100 ปี
- 2513 - บูรณะหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม
- 2514 - บูรณะวัดสัมพันธวงศ์
- 2516 - บูรณะ ปรับปรุง ศาลาการเปรียญ และคัดค้านการสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ วัดราชบพิธ
- 2518 - ติดต่อกับสำนักพระราชวัง เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานในพระบรมมหาราชวัง
- 2519 - สัมมนาเรื่อง "การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมโบราณ"
- 2520 - เสนอให้ซื้อบ้านพิษณุโลกเป็นบ้านพักนายกรัฐมนตรี
- พิจารณาเรื่อง "อาคารใหม่ขององค์การคลังสินค้า จะทำลายทัศนียภาพพระบรมมหาราชวัง และวัดพระเชตุพนฯ"

2521 - จัดทำ Slide ออกโทรทัศน์ และภาพยนตร์เพื่อให้ประชาชนเกิดความหวงแหนมรดกของชาติ

2523 - จัดทำแผนที่แสดงศิลปกรรมในกรุงเทพฯ และอยุธยา ฯลฯ หนังสือเกี่ยวกับวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และจัดทำโรสเตอร์เพื่ออนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม โดยได้รับความร่วมมือจากธนาคารต่าง ๆ

2524 - อนุรักษ์วัดบางขุน จังหวัดนนทบุรี โดยมีบริษัทปูนซีเมนต์ไทย เป็นผู้อุปถัมภ์

- ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จัดทำโรสเตอร์แผ่นภาพพระบรมฉายาลักษณ์ 9 รัชกาล เพื่อสมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์

- จัดนิทรรศการภาพถ่ายกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ 200 ปี

- จัดพิมพ์หนังสือวัดระฆังโฆสิตาราม

2525 - ทูลเกล้าฯ ถวายสมาชิกภาพกิตติมศักดิ์ของสมาคมแต่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

2525, 2527 - ประกวดแบบผลงานสถาปัตยกรรมดีเด่น

และ 2530 - สรรหาอาคารโบราณที่ได้รับการดูแลรักษาอย่างดีเพื่อรับพระราชทานประกาศเกียรติบัตร

- คัดเลือกบุคคล หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับงานศิลป สถาปัตยกรรม หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม เริ่มกิจการของสมาคมใน พ.ศ. 2510 และได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นสมาคมใน พ.ศ. 2514 สมาคมก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจ และเจตนารมณ์ที่จะผดุงรักษาศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมของชาติ และส่งเสริมสนับสนุนการก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในคุณค่าของศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

กิจกรรมต่าง ๆ ที่สมาคมได้ดำเนินการแล้วที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

- เสนอแนะให้แก้ หรือให้มีกฎหมาย พ.ร.บ. วนอุทยานแห่งชาติ พ.ร.บ. พังเมือง พ.ร.ก. สำนักคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ร.ก. อนุรักษ์บ้านเชียง ฯลฯ

- งานสำคัญ เช่น เสนอให้อนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ และแกนโบราณนครกรุงเทพฯ จัดตั้งห้องสมุดรัชกาลที่ 1 วัดระฆังโฆสิตาราม ซ่อมพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สัมมนาพระอาจารย์ในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัด สร้างตำราสอนการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดลอม ระวังการสร้างถนนค่อมคลองตามโครงการ กทม. เปลี่ยนเส้นทางขนส่งมวลขนบางสายในกทม. ของสวนสราญรมย์เป็นสวนสาธารณะให้ประชาชน อนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดลอมในวัดราชบพิธ อนุรักษ์วังท่าพระ และวังสนามจันทร์ ขอร้องนักวิชาการ ข้าราชการทุกฝ่ายตลอดจนกลุ่มชนาให้ช่วยกันต่อต้านการทำลายป่า การทำลายศิลปวัตถุ ประวัติศาสตร์โบราณคดีกับการสร้างสรรค์น้าที่ทำลายผลประโยชน์ของประเทศชาติ และประชาชนตลอดจนมนุษยชาติ ในที่สุดกิจกรรมครั้งล่าสุดของสมาคม ได้แก่ การจัดการสัมมนาเรื่อง "อุทกภัยภาคใต้-โรคกนาฏกรรมที่น่าจะหลีกเลี่ยงได้" เมื่อวันที่ 18-19 มกราคม 2532 นี้

กล่าวโดยสรุปแล้ว ทั้งสองสมาคมนับเป็นภาคเอกชนที่สำคัญที่มีบทบาทต่อวงการอนุรักษ์ในประเทศไทย เพราะนอกจากจะประกอบด้วยสมาชิกผู้ทรงความรู้ในทางการอนุรักษ์จำนวนมากแล้ว ยังสามารถดำเนินการอนุรักษ์ศิลปและสถาปัตยกรรมหลายโครงการได้เป็นผลสำเร็จ เงินทุนที่ใช้ในการดำเนินงาน ทั้งสองสมาคมหารายได้จากความช่วยเหลือของบริษัทใหญ่ ๆ เช่น บริษัทเชลล์แห่งประเทศไทย บริษัทปูนซีเมนต์ไทย ธนาคารพาณิชย์ต่าง ๆ และจากต่างประเทศ แม้ว่าวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ของสมาคมจะครอบคลุมไปทั่วทั้งประเทศไทย แต่ก็นับว่ามีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดลอมที่ผลักดันให้มีคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น และคาดได้ว่าทั้งสองสมาคมจะเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งพื้นที่อันมีค่าอื่น ๆ ทั่วทั้งประเทศต่อไปในอนาคต

สรุปปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ของไทย

สำหรับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมของไทยนั้น ถึงแม้จะมีนโยบายของรัฐและกฎหมายสนับสนุน โอกาสของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมซึ่งหมายถึงอนุรักษ์ชุมชนเมืองใด ๆ ที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ ดังที่ เยอรมัน อิตาลี หรือสิงคโปร์ ทำได้นั้น เราไม่สามารถทำได้ แม้แต่โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งรัฐบาลเปิดให้มีการประกวดแบบในแนวความคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ซึ่งบริษัทชินคอนจักษ์ ได้รับความตัดสินให้ชนะ เลิศนั้น การเสนอแนวความคิดต่าง ๆ ก็ยังไม่สามารถกระทำการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมตามแนวความคิดที่เสนอแนะได้ ทั้งนี้เนื่องจากอุปสรรคจากปัจจัยหลายประการ ปัญหาของการอนุรักษ์ที่ทราบกันทั่วไปก็คือ ปัญหาความเติบโตทางเศรษฐกิจของเมือง เบียดบังการอนุรักษ์และปัญหาขาดเงินทุนสนับสนุนการดำเนินการอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามมีปัญหาซึ่งนับว่ามีความสำคัญและเป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์อีก 4 สาเหตุใหญ่ ๆ คือ

1. รัฐไม่มีนโยบายในการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง การเรียกร้องให้กระทำการอนุรักษ์โดยกลุ่มนักวิชาการ ต้องใช้เวลาต่อผู้ที่ยาวนานกว่าจะประสบผลสำเร็จในแต่ละโครงการ ซึ่งบางครั้งไม่ทันต่อเหตุการณ์ รูปแบบของเมืองถูกเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ก่อนจะมีกฎหมายควบคุม เช่น โครงการกรุงรัตนโกสินทร์เอง ซึ่งกลุ่มนักวิชาการเริ่มณรงค์ให้ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์มานานตั้งแต่ พ.ศ. 2511 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2532 เพิ่งมีการประกาศเขตอนุรักษ์เพียงเขตคลองรอบกรุง และมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครควบคุมสิ่งก่อสร้างในบริเวณเพียง 2 ฉบับควบคุม และไม่มีขอบเขตกว้างขวางนัก หรือคุมได้เฉพาะบางเรื่อง เช่น ความสูงอาคาร แนวลอยร่นของอาคาร ซึ่งยังไม่เพียงพอ แนวทางแก้ปัญหาจึงสมควรกระตุ้นให้รัฐมีความสนใจการอนุรักษ์อย่างจริงจัง ปรับปรุงระบบการจัดการและการบริหารองค์การของการจัดการ เพื่อให้โครงการบรรลุผลสำเร็จ ควบคู่ไปกับการศึกษาด้านวิชาการทางประวัติศาสตร์และการอนุรักษ์รวมทั้งเร่งแก้ไขความล่าช้าของการออกกฎหมาย

2. ความขัดแย้งในความเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ยังไม่มีมาตรฐานใดเป็นเครื่องตัดสินชี้ขาดได้ ดังเช่น กรณีรื้ออาคารราชดำเนินกลาง ช่วงโรงภาพยนตร์เฉลิมไทย ในเรื่องนี้ปรากฏความคิดเห็นขัดแย้ง ระหว่างฝ่ายเห็นด้วยและฝ่ายไม่เห็นด้วยกับการรื้อ ฝ่ายที่เห็นด้วย

าให้เหตุผลในระดับความสำคัญของโรหะปราสาท วัดราชนัคดา ซึ่งนับเป็นโบราณสถานสำคัญอย่างหาที่ใดเทียบเคียงไม่ได้ และถูกบดบังอยู่จนเป็นการถาวร การรื้ออาคารเฉลิมไทยเท่านั้นที่จะเป็นหนทางเสริมสร้างความสำคัญ และความงดงามของโรหะปราสาทให้ปรากฏแก่สายตาได้ ส่วนฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยให้เหตุผลในด้านของมุมมอง ความต่อเนื่องของกลุ่มอาคารที่สัมพันธ์กันตลอดทั้งแนวถนน แม้อายุอาคารและรูปแบบทางศิลปะจะไม่อาจเทียบเคียงกับโรหะปราสาทได้ก็ตาม แต่อาคารทั้งหมดก็มีสุนทรียภาพที่ไม่อาจปฏิเสธ และนับเป็นสัญลักษณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์ยุคใหม่มาตลอด นับเป็นความขัดแย้งของกลุ่มนักวิชาการที่ไม่อาจหาข้อยุติ

3. ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ และไม่ตระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์อย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะขาดการปลูกฝังความรู้สึกลี้มาตั้งแต่เด็ก ทำให้คนส่วนใหญ่มองไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ รวมทั้งมีทัศนคติในทางลบต่อการอนุรักษ์ เห็นว่าการอนุรักษ์เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา มีเพียงคนกลุ่มน้อย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยนักวิชาการที่ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ทั้งด้านการกำหนดนโยบายและด้านผลประโยชน์ตอบแทนแก่ผู้ลงทุน ที่พยายามต่อสู้เพื่อการอนุรักษ์

4. หน่วยงานรัฐขาดเทคนิคในการสร้างแรงจูงใจประชาชนให้ร่วมมือในการอนุรักษ์ ดังกล่าวแล้วว่าการอนุรักษ์ต้องการความร่วมมือจากทุกฝ่าย การกระตุ้นและเร่งเร้าให้ประชาชนให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์อาคาร และสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่อาจกระทำได้ด้วยการจัดตั้งอนุกรรมการการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมประจำทุกจังหวัด เพื่อเสริมบทบาทของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น การให้รางวัลการอนุรักษ์ ให้การสนับสนุนด้านการเงิน การบริการ ตลอดจนเทคนิคในการอนุรักษ์ หรือแม้แต่การประกาศเกียรติคุณ เป็นต้น

การอนุรักษ์และการพัฒนาเมือง

ในปัจจุบันนี้เมืองที่มีแรงผลักดันในการพัฒนาสูง และรวดเร็วในพื้นที่เขตเมืองเก่าซึ่งอยู่กับศูนย์กลางธุรกิจ หากมีการจำกัดการขยายตัวของเมืองในเขตอนุรักษ์ก็จะต้องจัดหาให้มีการขยายตัวการลงทุนในเขตอื่น ๆ ได้ การอนุรักษ์และการพัฒนาจึงเป็นส่วนที่เอื้อซึ่งกันและกัน จะต้องจัดสรรให้มีสัดส่วนแผนงานและดุลยภาพที่เหมาะสมทั้งสองส่วน

การพัฒนาเมือง

แนวความคิดที่สำคัญที่ควรพิจารณาร่วมในการอนุรักษ์อีกแนวหนึ่งคือ การพัฒนาเนื่องจากเป็นกระบวนการสำคัญในการเติบโตของเมือง การพัฒนาด้านที่ถูกต้องจะต้องสามารถสนองประโยชน์ใช้สอยของชุมชนและชีวิตผู้คนได้อย่างสูงสุด และยังคงสามารถดำรงเอกลักษณ์ของเมืองไว้ได้ แต่การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของสิ่งแวดล้อมและสังคมเมืองก็อาจมีผลเสียได้ หากการขยายตัวทางกายภาพเมืองเป็นไปอย่างไม่มีรูปแบบและขาดการวางแผนไว้ล่วงหน้า ทำให้เกิดปัญหาการทลายสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ ปัญหาการไร้ประโยชน์ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกินไป และในประเทศแถบตะวันตกก็ยึดถือแนวทางการอนุรักษ์ควบคู่กับการพัฒนาเมืองและชุมชนกันเป็นส่วนใหญ่

การวางแผนพัฒนานั้นเกี่ยวข้องกับหลายสาขาวิชา จะต้องครอบคลุมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง เพื่อสามารถกำหนดวิธีการจัดการทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม และได้ประโยชน์สูงสุด รวมทั้งก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด

ประเทศไทยได้มีการส่งเสริมการวางแผนพัฒนาประเทศ ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเทศในทุก ๆ ด้าน ตลอดเวลา 25 ปี การพัฒนาด้านแต่ละประเทศย่อมจะแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม บางประเทศมุ่งเน้นการพัฒนาเกษตรกรรม บางประเทศมุ่งพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม จึงมีทฤษฎีต่าง ๆ ที่คิดกันเพื่อที่จะแก้ปัญหา และทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนานั้น ๆ การวางแผนพัฒนาสมบูรณ์แบบนั้น Weitz นักวางแผนสังคมกล่าวว่า "การวางแผนพัฒนาถ้าจะให้สัมฤทธิ์ผลจะต้องสมบูรณ์แบบ หมายถึง การผสมผสาน (Intergration) ของการวางแผนเศรษฐกิจ การวางแผนสังคม และการวางแผนกายภาพเข้าเป็นมาตรการ นโยบายและอยู่ในกรอบขององค์การที่ตั้งใจจะนำไปปฏิบัติ" ซึ่งหมายถึง การนำเอาการวางแผนสังคม (Social Planning) มาผสมผสานกับการวางแผนกายภาพ (Physical Planning) ด้วย การขยายตัวของเมืองนั้นตามปรกติก็เป็นไปโดยธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ในปัจจุบันผลของการพัฒนา กลับกลายเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเกินไป ทั้งทางด้านจำนวนประชากรและขนาดพื้นที่เมือง ประกอบกับการพัฒนาประเทศได้นำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ และได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากต่างประเทศจึงทำให้เกิดปัญหา

ที่มีผลต่อประชากรและพื้นที่ คือ การขยายตัวของแหล่งงาน

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง (นิจ วิทยุธีระนันท์)

การใช้ที่ดิน จะต้องมีการจำแนกประเภทใช้ที่ดินอย่างมีสัดส่วน และเป็นระเบียบซึ่งจะทำให้ชุมชนแต่ละชุมชนมีความเรียบร้อย ควรจัดให้มีการดำเนินการบูรณะฟื้นฟูเมืองในบริเวณที่เป็นแหล่งชุมชนเก่ากลางเมือง หรือชุมชนแหล่งเสื่อมโทรม และในองค์ประกอบต่าง ๆ ของการใช้ที่ดิน ควรจัดให้มี Open Space หรือ Public Space ในบริเวณที่มีประชากรหนาแน่น เพื่อความมีระเบียบ ระบบและน่าอยู่ของเมือง

การพัฒนาด้านการก่อสร้างของอาคารจะต้องคำนึงถึงรูปแบบ สัดส่วนความสูง สีสีนของอาคาร โดยพยายามให้มีความกลมกลืน และสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของเมืองโดยเฉพาะกลุ่มอาคารสูง และตึกแถวซึ่งเป็นสิ่งบดบังทำลายทัศนียภาพของวัดอาราม และโบราณสถานที่สวยงาม

การอนุรักษ์จำเป็นต้องให้ความคุ้มครอง โดยการขึ้นทะเบียนโบราณสถานโบราณวัตถุ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนา และผสมผสานเข้ากับสังคมในปัจจุบันอย่างลงตัว และระมัดระวังการเปลี่ยนแปลงซึ่งทำให้สูญเสีย เอกลักษณ์เดิม

การสัญจรและอุปกรณ์ตกแต่งถนน (Furniture Street) จะต้องออกแบบให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเมือง การวางระบบถนนจะต้องหลีกเลี่ยงบริเวณที่จะอนุรักษ์ เพื่อลดความสั่นสะเทือนอันจะส่งผลให้เกิดความเสียหาย หรือทรุดตัวของโบราณสถานและสงวนรักษาภูมิทัศน์ที่สวยงาม

บริเวณสาธารณะ การให้บริการทางสาธารณสุขโรค และสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพ มีความเพียงพอต่อความต้องการ มีความเป็นระเบียบ และให้ความปลอดภัย

คณะกรรมการเฉพาะกิจ ปกป้องและส่งเสริมคุณภาพความงามสิ่งแวดล้อมให้ท้องถิ่น มีบทบาทในการช่วยรักษาคุณภาพเมือง เช่น ช่วยรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

การอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองนั้นเป็นเรื่อง จึงควรพิจารณาจากโครงสร้างโดยส่วนรวมของแผนพัฒนาระดับชาติในส่วนของแผนพัฒนาเมือง ในปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีหน่วยงานดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และพัฒนารวมกันเป็นโครงการใหญ่ ๆ มีเฉพาะหน่วยงานย่อย ๆ ซึ่งต้องประสานงานกันเอง โดยมีจุดมุ่งหมายให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อบรรลุถึงการครองชีพที่มีคุณภาพที่สูงที่สุด ซึ่งการพัฒนาที่มุ่งให้ประชาชนมีความกินดีอยู่ดีทางวัตถุ ขณะที่อนุรักษ์ทรัพยากรไว้ด้วยจะทำให้มนุษย์มีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี การที่จะทำได้ทั้ง 2 อย่างควบคู่กัน จะต้องมีความเข้าใจพอควรถึงคุณค่าของคุณภาพสิ่งแวดล้อม และความสำคัญของการอนุรักษ์ จึงจะประสบผลสำเร็จในทางปฏิบัติ

การอนุรักษ์ และการพัฒนาเมืองนั้น ควรจะวิเคราะห์จากส่วนของแผนพัฒนาเมืองที่อยู่ในโครงสร้างของแผนพัฒนาระดับชาติ ทั้งนี้ เพื่อให้มีการจัดใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพเพื่อให้มนุษย์มีความกินดีอยู่ดี และคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมไปถึงการพัฒนาการปลูกจิตสำนึกของประชาชนได้ เข้าใจประโยชน์ และหน้าที่ของการอนุรักษ์ และปฏิบัติอย่างสอดคล้องต่อการพัฒนาเมืองจึงจะบรรลุผลตามเป้าหมาย

การพัฒนาและการอนุรักษ์วัดในปัจจุบัน

อาคารถาวรวัตถุ และศาสนสถานแต่ละแห่งล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศาสนศิลป์ ทั้งนี้ก็ด้วยเป็นศิลปกรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสำเร็จประโยชน์สำหรับศาสนา ประชาชน ชาวบ้าน ที่มีความผูกพันกับวัดก็มีความต้องการในการพัฒนาวัด เพื่อใช้ประโยชน์ตามหน้าที่ที่ต้องการ มีความสำคัญและจำเป็นที่จะสร้างอาคารสถานที่ขึ้น หรือเพิ่มกิจกรรมที่จำเป็นและคล้อยตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม หากแต่เป็นไปโดยปราศจากการระมัดระวัง ปัญหาที่จะเกิดขึ้นมาและขาดการพิจารณาตามความเหมาะสมตามสภาพความเป็นจริง

ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวัดจากการพัฒนาชุมชนเมืองนั้นมีอยู่มากทีเดียว ทั้งทางด้านกายภาพ และสัมพันธภาพระหว่างประชาชนกับวัด การใช้ที่ดินบางส่วนของวัดเป็นไปอย่างไม่เหมาะสม หรืออาคารสิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ ที่ไม่สอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่แล้ว หรือการปล่อยให้สิ่งที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมไปตามกาลเวลา การพัฒนาและอนุรักษ์วัดในงานวิทยานพนธ์นี้จึงเป็น

การแสวงหาความเหมาะสมในการผสมผสานงานทั้ง 2 ด้านไว้ด้วยกัน ซึ่งทั้งหลักการอนุรักษ์และหลักการพัฒนาจะมีการพิจารณาจากการสำรวจลักษณะทางสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์ชุมชน ประวัติศาสตร์ และการประเมินคุณค่าของสิ่งดังกล่าว ซึ่งนับเป็นการอนุรักษ์ในระดับย่านซึ่งมีลักษณะเด่นแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ โดยการแยกองค์ประกอบต่าง ๆ นั้นจะทำให้ช่วยสามารถชี้แจงได้ว่าวัดที่เป็นกรณีศึกษานั้นมีปัญหาอย่างไร มีสิ่งใดที่คืออยู่แล้ว ยังขาดอยู่หรือต้องการปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยอาศัยแนวทางในการอนุรักษ์ของ Worskett ในการกำหนดแนวทางและข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ โดยมีหลักเกณฑ์ดังกล่าวไปแล้วในหัวข้อแนวทางในการอนุรักษ์

นอกจากนี้ หลักเกณฑ์เพิ่มเติมในการเสนอแนวอนุรักษ์วัดในการศึกษาครั้งนี้ กล่าวโดยรวมคือ

1. ในการสร้างวัดแต่แรกเริ่มนั้นมีการคิดคำนึงในทุก ๆ ด้านที่มีความเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมในยุคนั้น เมื่อปัจจุบันสภาพเหล่านั้นเปลี่ยนไป วัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาผสมผสานกับของเก่ามากขึ้น หากจะพิจารณาในจุดนี้ก็จะสามารถแบ่งเกณฑ์ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ในส่วนขององค์ประกอบหลักซึ่งเป็นของเดิม เช่น ผังบริเวณ การจัดวางอาคาร ส่วนประกอบรูปแบบอาคาร และงานวิจิตรศิลป์ สมควรที่จะให้รักษาสภาพเดิมเอาไว้ให้มากที่สุด ส่วนองค์ประกอบรองและส่วนประกอบซึ่งเกิดขึ้นภายหลัง หรือการก่อสร้างเพิ่มเติมที่มีความจำเป็นในด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพการปัจจุบัน สมควรจะได้มีความระมัดระวังในการออกแบบให้มีลักษณะที่กลมกลืนกับองค์ประกอบหลักมากที่สุด โดยมีให้บังคับหรือทำลายมุมมองขององค์ประกอบหลักให้เสียไป การออกแบบไม่ควรจะลอกเลียนแบบของเดิมเพราะวัสดุก่อสร้าง ฝีมือการก่อสร้างอาจจะไม่สามารถทำเทียมของเดิมได้ หรือหากทำได้ก็จะเป็นการลงทุนสูงซึ่งไม่คุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจ ข้อเสนอที่เห็นสมควรคือ การพยายามทำให้เกิดความเรียบง่ายและกลมกลืน โดยอาศัยการออกแบบประยุกต์ โดยอาจนำเอาแนวความคิดของเดิมเข้าช่วย เพื่อสร้างบรรยากาศและความรู้สึกที่ดี

2. นอกเหนือจากการพิจารณาทางกายภาพแล้ว ก็จะมีการพิจารณากิจกรรมและความสัมพันธ์ของวัดและชุมชนควบคู่กันไป กิจกรรมหลักที่แท้จริงของวัดคือ เป็นสถาบันทางศาสนา ผู้ที่เข้ามาในวัดเกิดความสงบเสถียรศรัทธา แต่ในปัจจุบันต้องยอมรับความจริงว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ เศรษฐกิจ ทำให้เกิดกิจกรรมบางส่วนขึ้นในวัด เช่น ทำให้เข้าที่วัดเก็บผล

ประโยชน์ การให้เช่าเป็นที่จอดรถ ทาการค้า หรือกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยว กิจกรรมบางอย่างก็เป็นกิจกรรมถาวรบางอย่างก็เป็นกิจกรรมไม่ถาวร หากแต่ทำให้เกิดปัญหาในส่วนของความไม่สอดคล้อง ครอบคลุมและทำลายทัศนียภาพที่ดีของวัด ซึ่งหากจำเป็นจะต้องมีอยู่ก็ควรจัดวางและหารูปแบบที่เหมาะสม

ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัดและประชาชนในปัจจุบันก็ควรมีการแสวงหาแนวทางการดำเนินกิจกรรมร่วมระหว่างชุมชนและวัดโดยมีหน่วยงานทางราชการเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือในการประสานงาน ซึ่งสามารถทำได้ทั้ง 2 ด้าน เช่น งานทางด้านอนุรักษ์ที่เน้นในเรื่องของศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ หรือเป็นงานทางด้านพัฒนาชุมชน จัดอบรมความรู้ทางสาธาดะสุขทางสังคม การพัฒนาฟื้นฟูสภาพแวดล้อม เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้สามารถที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างวัดและประชาชนให้กลับมาใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้นโดยมีรูปแบบและความเหมาะสมกับสังคมเมืองในปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย